

Regionale identiteit rond De Hondsrug

Een onderzoek naar het verhaal en de locatie van het Hondsruggebied

Masterthesis Culturele Geografie

Jan Jelmer Meijer

S1702025

Begeleider: dr. ir. E.W. Meijles

Groningen, augustus 2012

**university of
groningen**

faculty of spatial sciences

Geopark de Hondsrug

Van alle tijden...

Voorwoord

Eindelijk is het zover: Bijna anderhalf jaar omdenken, gesprekken voeren, onderzoeken, schrijven en opmaken verwerkt in deze afstudeerscriptie. Waarschijnlijk het meest leerzame traject van de afgelopen vijf jaren studie, een traject waar een aantal mensen me veel geholpen hebben bij de voltooiing. Bijvoorbeeld Harrie Wolters, van Geopark de Hondsrug. In eerste instantie voor het idee van het onderzoek, voor z'n geduld en de motiverende gesprekken die we in Borger en Groningen hebben gevoerd..

Ook wil ik mijn vader bedanken, die zelf alles in zich heeft van een geograaf, maar ooit een andere keuze gemaakt heeft. M'n moeder, die me blijft wijsmaken dat ik nooit meer te eten krijg thuisthuis, als ik dit niet afmaak. Jasper, m'n broer, die als Super-Smash Brothers Brawl-partner mijn aandacht even afleidde (en nog altijd in de illusie verkeert dat hij beter is, gelukkig maar...). Mijn studiegenoten, die me op het allerlaatste moment geholpen hebben alle losse touwtjes bij elkaar te knopen en de docenten van de sectie CG die me met hun kritische blik geholpen hebben de scriptie beter te maken dan ik ooit zelf had gekund. Daarnaast verdient Wim Meester dank, die klaar stond om de fijne kneepjes van het statistiek-vak in dummie-taal uit te leggen

Een speciaal bedankje voor de mensen van de Geo-Helpdesk (Elena en Bennie) die ik vaak al voor de eerste bak koffie al lastig viel met vragen over georefereren, het maken van nieuwe shape-files en legenda's die geen witte achtergrond wilden aannemen. Speciaal dank ook aan een muziekvriendin, waar ik eindeloze CMB-sessies me heb afgedraaid. Zonder haar self-made koffie en onze gesprekken over orkesten, muziek en componisten was het niet goed gekomen.

Tenslotte verdient Erik, m'n begeleider bij dit project veel credits. In allereerste plaats door tijdens een slecht-nieuws-gesprek de ultieme poging deed om de 'over-mijn-lijk-dat-ik-nu-ophoud-mentaliteit' bij me op te roepen, waar ik vijf maanden later nog van onder de indruk was. Ook zijn ideeën, frisse blik en enthousiasme hebben me vooruit geholpen.

Het is niet altijd even makkelijk geweest om met dit onderzoek bezig te zijn, maar zo aan het einde kan ik met een tevreden en goed gevoel terugkijken op deze scriptie. Dank allemaal voor jullie betrokkenheid!

Jan Jelmer

5 juli 2012

(Foto voorkant gemaakt door P.C. Beukenkamp, uit een presentatie van H.J.A. Berendsen)

Samenvatting

Geopark De Hondsrug wil in het gebied rond De Hondsrug in Groningen en Drenthe een nieuwe identiteit onder de aandacht van de bevolking brengen. Deze identiteit heeft de unieke geologie en cultuurhistorie van het gebied als belangrijkste uitgangspunt. In deze masterthesis is onderzoek gedaan naar de mate waarin de lokale bevolking zich bewust is van de geologische en cultuurhistorische identiteit en welke associaties het Hondsruggebied bij hen oproept. Ook is onderzoek gedaan naar de plaats waar het Hondsruggebied volgens de respondenten ligt.

Identiteit is een begrip waar in de wetenschap nog geen eenduidige definitie van is. In dit onderzoek naar regionale identiteit wordt ervoor gekozen om identiteit en plaats te benaderen als een concept met drie vereisten. Een plaats moet een fysieke locatie hebben (hier onderzocht door Mental Maps), en een plaats moet fysieke kenmerken en een verhaal hebben (hier onderzocht met een enquête, gebruik makend van Free-Association en identity markers die de respondenten moeten waarderen).

Uit dit onderzoek is gebleken dat er een beeld van het Hondsruggebied bestaat dat vooral over de vegetatie (bos, heide), het reliëf (glooiing, hoogteverschil) en de geschiedenis van het gebied gaat. Ook het rustige karakter werd vaak genoemd. Binnen dit algemene beeld zijn duidelijke regionale verschillen aanwezig, maar effecten van leeftijd of geslacht zijn nauwelijks aanwijsbaar.

Over de ligging van het Hondsruggebied kan gezegd worden dat ook daar veel regionale verschillen te zien zijn, mensen kennen de grenzen van het gebied dichtbij hun woonplaats beter dan verder bij de woonplaats vandaan. In de wetenschap wordt dit 'cognitive distance decay' genoemd. Neem je alle begrenzingsen samen, dan komt het totaal goed overeen met het gebied zoals het Geopark zich dat voor ogen ziet (hoewel het Geopark het gebied niet doortrekt naar Haren en Groningen). Kennelijk balanceren de verschillende distance decay's van de woonplaatsen elkaar uit.

Er bestaat al een identiteit bij de lokale bevolking, één die zich vooral weerspiegelt in kenmerken die duidelijk zichtbaar en tastbaar in het landschap bevinden. Aan de andere kant moesten veel respondenten wennen aan de term 'Hondsruggebied'. Er lijken genoeg aanknopingspunten te zijn voor het Geopark om de bevolking bewust te maken van de geologie en cultuurhistorie van het gebied en om zo nieuwe inhoud aan een bestaande identiteit toe te voegen.

Inhoudsopgave

Voorwoord	2
Samenvatting	3
Lijst met figuren & tabellen	5
Hoofdstuk 1 – Inleiding	6
1.1 Aanleiding en Probleemstelling	6
1.2 Doel- en Vraagstelling	6
1.3 Afbakening	7
1.4 Relevantie	7
1.5 Leeswijzer	9
Hoofdstuk 2 – De Geschiedenis van het Hondsruggebied	10
2.1 Het Drentse Landschap	10
2.2 De Hondsrug	13
2.3 Cultuurhistorie	14
Hoofdstuk 3 – Theoretisch Kader	17
3.1 Inleiding	17
3.2 Plaatsen en Regio's	17
3.3 Identiteit	19
3.4 Synthese: Regionale Identiteit	21
3.5 Conclusie	21
Hoofdstuk 4 – Methode	23
4.1 Inleiding	23
4.2 Onderzoeksbenadering	23
4.3 Enquêtes en Mental Maps	24
4.4 Analyse	27
Hoofdstuk 5 – Resultaten en Analyse	29
5.1 Inleiding	29
5.2 Representativiteit	29
5.3 Begrenzing van het Hondsruggebied	32
5.4 Free Association	38
5.5 Identity Markers	40
5.5.2. Leeftijd en Gemiddelde Kenmerken	42
5.5.3 Geslacht en Gemiddelde Kenmerken	45
5.5.4 Woonplaats en Gemiddelde Kenmerken	47
5.5.5 Invloed leeftijd op 'Woont u in Hondsruggebied'	50
5.5.6 Afstand tot Hondsrug en 'Woont u in Hondsruggebied'	51
Hoofdstuk 6 - Conclusie	52
Hoofdstuk 7 – Reflectie en Aanbevelingen	54
7.1 Inleiding	54
7.2 Reflectie op theorie en methode	54
7.3 Reflectie op de dataverzameling	55
7.4 Reflectie op data-analyse	55

Referenties	56
Bijlagen	
Bijlage 1 – Enquête	59
Bijlage 2 – Free Association: Coderingen en Associaties	63
Lijst met figuren en tabellen	
Figuur 1.1 Begrenzing van het Hondsruggebied volgens Stichting Geopark de Hondsrug	pag. 8
Figuur 2.1 Reliëf in het Hondsruggebied	pag. 11
Figuur 2.2 Aardkundige hoofdwaarden in Drenthe	pag. 12
Figuur 2.3 Verschillende fases ijsbedekking Saaliën	pag. 14
Figuur 2.4 Geomorfologie van Drenthe	pag. 16
Figuur 3.1 Model van de plaatsbenadering van Gieryn	pag. 17
Figuur 3.2 Aangevuld model van Gieryn	pag. 20
Figuur 4.1 Koppeling Theorie aan Methode	pag. 24
Figuur 5.1 Verdeling in steekproef op basis van geslacht	pag. 29
Figuur 5.2 Verdeling inwoners Hondsruggebied, naar woonplaats	pag. 30
Figuur 5.3 Grafische weergave van de verdeling wel of geen inwoner van Hondsruggebied	pag. 31
Figuur 5.4 Alle begrenzingen van het Hondsruggebied	pag. 32
Figuur 5.5 Totale lijnendichtheid van de grenzen van het Hondsruggebied	pag. 34
Figuur 5.6 Lijnendichtheid begrenzing naar woonplaatsen a t/m e	pag. 35
Figuur 5.7 Gemiddelde middelpunten naar woonplaats	pag. 37
Figuur 6.1 Conceptueel model met voorbeelden van resultaten	pag. 52
Tabel 4.1 Opbouw van de enquête	pag. 25
Tabel 5.1 Leeftijdsverdeling van de steekproef en de populatie	pag. 30
Tabel 5.2 Free-Association – associaties en coderingen	pag. 38
Tabel 5.3 Centrummaten Identity-markers	pag. 40
Tabel 5.4 Uitkomsten ANOVA Leeftijd	pag. 43
Tabel 5.5 Significante uitkomsten Bonferroni Leeftijd	pag. 44
Tabel 5.6 Uitkomsten T-toets Geslacht	pag. 46
Tabel 5.7 Uitkomsten ANOVA Woonplaats	pag. 47
Tabel 5.8 Significante uitkomsten Bonferroni Woonplaats	pag. 48
Tabel 5.9 Groep-statistieken T-toets woonplaats in Hondsruggebied en leeftijd	pag. 50
Tabel 5.10 Uitkomsten T-Toets Verband tussen woonplaats in Hondsruggebied en leeftijd	pag. 51
Tabel 5.11 Uitkomsten T-Toets verband tussen afstand tot Hondsrug en woonplaats in Hondsruggebied	pag. 51

Hoofdstuk 1 - Inleiding

1.1 - Aanleiding en Probleemstelling

Vanuit de VN is er in 2000 een initiatief ontstaan om de geologische geschiedenis en de cultuurhistorie van verschillende gebieden te promoten en te zorgen voor sustainable development van de economie, vooral door toerisme dat op de geologie en cultuurhistorie gericht is. Dit initiatief wordt ondersteund door UNESCO. In april 2010 hadden in totaal 43 gebieden de status van Geopark gekregen, verspreid over 17 landen in Europa. Bij de promotie wordt een holistische benadering aangehouden van zowel geologie en bodem als cultuurhistorie in het gebied. De betrokkenheid van lokale gemeenschappen in het Geopark wordt als belangrijk onderdeel van het proces gezien (European geoparks Network, 2012a).

In het Hondsruggebied zijn onder andere gemeentelijke en provinciale overheden een samenwerking aangegaan met de aansturende stichting 'Geopark de Hondsrug' om het Hondsruggebied de status van Geopark te geven. In overeenstemming met het Europese initiatief is gekozen voor een holistische benadering, met de bodem en geologie als fundament. Op de openbare website van Geopark De Hondsrug wordt veel aandacht geschonken aan de ontstaansgeschiedenis van het gebied. Zo wordt de invloed van de laatste en voorlaatste ijstijd op het landschap beschreven. Daarnaast zijn beschrijvingen van de opbouw van de bodem en de morfologie van het landschap terug te vinden. Ook de veengebieden in Emmen en Coevorden worden volgens de website als Hondsruggebied betiteld. Na het uitleggen van de geologische geschiedenis wordt de focus verlegd naar de cultuurhistorie en de invloed van de mens. De tijd van jagers en verzamelaars (swifterband-cultuur) en de latere, meer op landbouw gerichte hunebedbouwers (Geopark de Hondsrug, 2012).

Stichting Geopark de Hondsrug staat aan het begin van een traject om met verschillende overheden en de lokale bevolking het Hondsruggebied onder de aandacht te brengen. Voordat met de promotie begonnen kan worden moet eerst inzicht verkregen worden in de mate waarin de bevolking zich bewust is van de identiteit van 'het Hondsruggebied'.

In deze scriptie zal onderzocht worden wat de lokale bevolking ziet als 'het Hondsruggebied' en wat de lokale inwoners zien als typerende kenmerken van gebied. Deze informatie kan voor het Geopark van de Hondsrug van waarde zijn bij het kiezen van het verhaal dat uiteindelijk uitgedragen moet worden om het gebied op een verantwoorde manier economisch verder te ontwikkelen.

1.2 – Doel- en Vraagstelling

Het doel van dit onderzoek is het uitvoeren van een nulmeting onder de bevolking over de identiteit van het Hondsruggebied. Er wordt onderzocht welke kenmerken uit het landschap door mensen als meest typerend voor het Hondsruggebied worden aangemerkt. Daarnaast wordt gebruik gemaakt van de eerste associaties van mensen zelf en wordt onderzoek gedaan naar de grenzen die mensen toekennen aan het Hondsruggebied. Geopark De Hondsrug wil eenzelfde soort onderzoek naar de identiteit verspreid over een aantal tijdsintervallen uitvoeren, waarmee een ontwikkeling en eventueel resultaat van hun promotiehandelingen zichtbaar wordt. Dit onderzoek zal dus transparant moeten zijn, zodat het onderzoek gemakkelijk te reproduceren is. Het onderzoek zal uitgevoerd worden in

vijf plaatsen in het Hondsruggebied om ook inzicht te krijgen in de regionale diversiteit van het bewustzijn van mensen.

De doelen uit de doelstelling worden in dit onderzoek aan de hand van de onderstaande hoofdvraag behaald: “Welke kenmerken ziet de bevolking als identiteitsbepalend voor het Hondsruggebied?”

1.3 – Afbakening

De afbakening van dit onderzoek vindt op een aantal manieren plaats. Zo is het onderzoek afgebakend in de tijd, door alleen de huidige situatie te onderzoeken. Identiteiten uit het verleden en ontwikkelingen door de tijd worden in dit onderzoek buiten beschouwing gelaten.

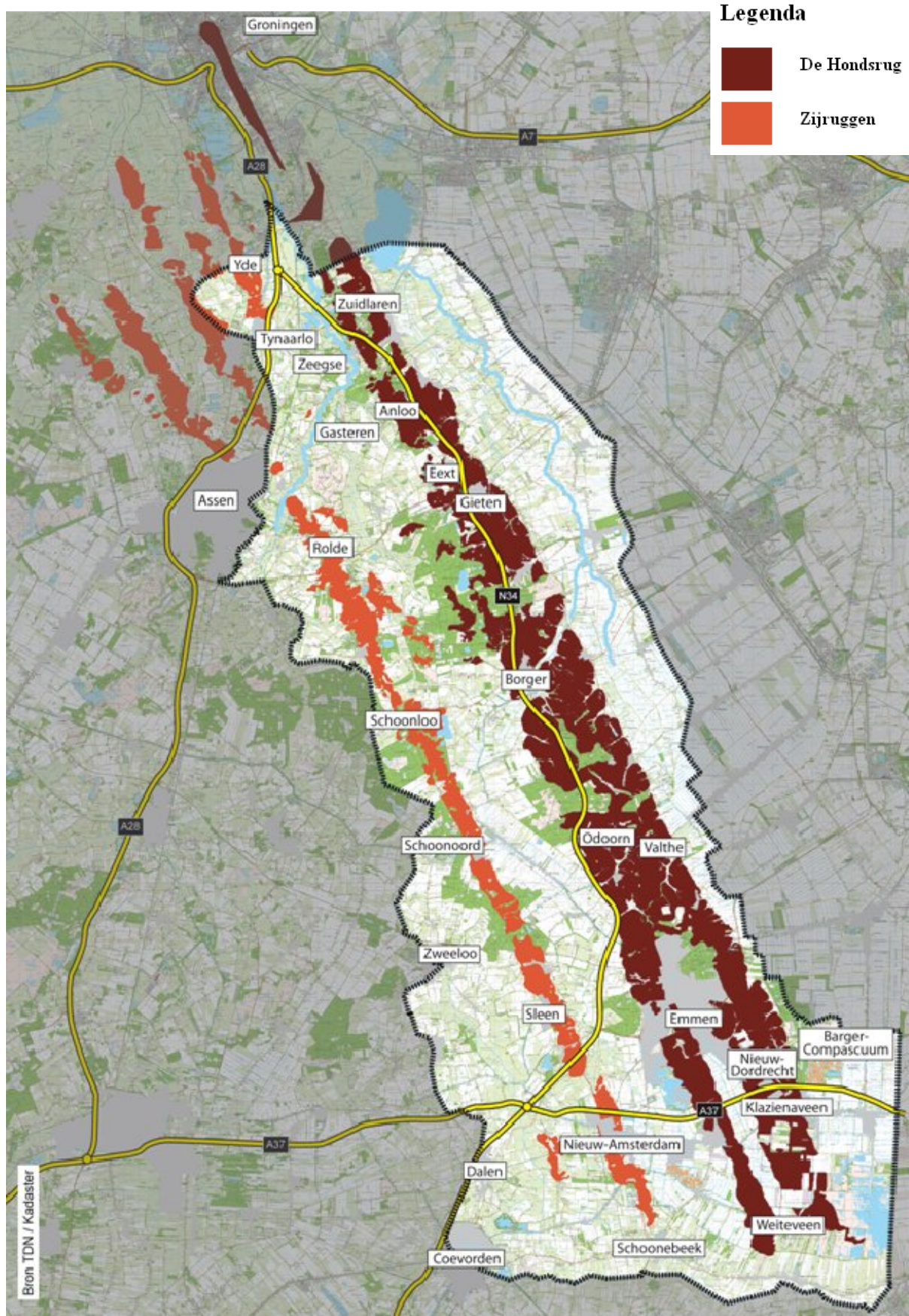
Een tweede afbakening betreft de selectie van respondenten. Het onderzoek beperkt zich tot het ondervragen van bewoners van het gebied; zowel mensen die kort als mensen die lang in het gebied wonen. Mensen die in het gebied werken, maar er niet woonachtig zijn worden dus niet onderzocht.

De fysieke afbakening en begrenzing van het Hondsruggebied is een van de onderwerpen van dit onderzoek. Volgens wetenschappelijke literatuur (Gieryn, 2000) zijn grenzen geen vaststaand gegeven, maar verschillen grenzen per instantie, of bijvoorbeeld door de tijd heen. Stichting Geopark de Hondsrug heeft het gebied begrensd op basis van de gemeenten waar de Hondsrug doorheen loopt en of die overheden mee wilden werken aan het project (zie figuur 1.1). Op de kaart is te zien dat de Hondsrug zelf onderdeel is van een groter complex van parallel lopende ruggen. De Hondsrug loopt tot de stad Groningen toe, maar de gemeente Groningen doet niet mee aan het project. Ook is er een groot gebied boven Assen dat volgens Stichting Geopark de Hondsrug niet tot het Geopark behoort, waar de ruggen wel doorlopen.

1.4 – Relevantie

Maatschappelijk

Bij zowel beleidsmakers als in de media is veel belangstelling voor het begrip ‘identiteit’ (Simon, 2005). Voor het gebied zelf is het onderzoek relevant omdat met behulp van dit onderzoek beleid gemaakt kan worden om de regio economisch sterker te maken. De bewoners hebben een belangrijke plaats in Geoparken in het algemeen en in het geval dat de toeristensector een impuls krijgt, dan levert die meer werkgelegenheid op voor de lokale bevolking (European Geoparks Network, 2012b).

Figuur 1.1: Begrenzing Hondsruggebied volgens Stichting Geopark De Hondsrug

Wetenschappelijk

Sinds de cultural turn van de geografie in de jaren '80 is identiteit een belangrijk en veelonderzocht concept geworden. In een wereld waar gebieden steeds meer in verband staan met elkaar, gaan plaatsen volgens sommige wetenschappers ook steeds meer op elkaar lijken. Andere wetenschappers zien juist een hernieuwde interesse voor het lokale en de drang van mensen om terug te kunnen vallen op een bekend gebied, een thuis. De identiteit van regio's is een belangrijk concept geworden om de relatie tussen bevolking en plaats te onderzoeken in het licht van deze trends (Paasi, 2003). In dit onderzoek wordt belangrijk wetenschappelijk onderzoek naar identiteit met elkaar vergeleken en wordt uiteindelijk een framework gekozen voor eigen onderzoek naar een mogelijke nieuwe regionale identiteit, die van het Hondsruggebied.

1. 5 – Leeswijzer

De thesis is als volgt opgebouwd: in hoofdstuk twee wordt de geologische ontstaanswijze en de cultuurhistorie van het Hondsruggebied kort beschreven. Het theoretisch kader van dit onderzoek is in hoofdstuk drie te vinden. Vervolgens wordt de methode van dit onderzoek in hoofdstuk vier behandeld. Hoofdstuk vijf gaat over de resultaten en de analyses van dit onderzoek. In hoofdstuk zes zijn de belangrijkste conclusies te vinden. Tenslotte wordt in hoofdstuk zeven gereflecteerd op het onderzoek en worden er een aantal aanbevelingen gedaan voor vervolgonderzoek.

Hoofdstuk 2 - De geschiedenis van het Hondsruggebied

In dit hoofdstuk zal de geologische en cultuurhistorische geschiedenis van het Hondsruggebied worden beschreven. In paragraaf 2.1 worden de opeenvolgende geologische processen die het Drentse landschap gevormd hebben beschreven. Vervolgens wordt in paragraaf 2.2 kort beschreven hoe de Hondsrug zelf is ontstaan. In paragraaf 2.3 wordt tenslotte de invloed van de mens op het landschap beschreven. De cursief gedrukte begrippen zijn gebruikt in de enquête van dit onderzoek.

2.1 - Het Drentse Landschap

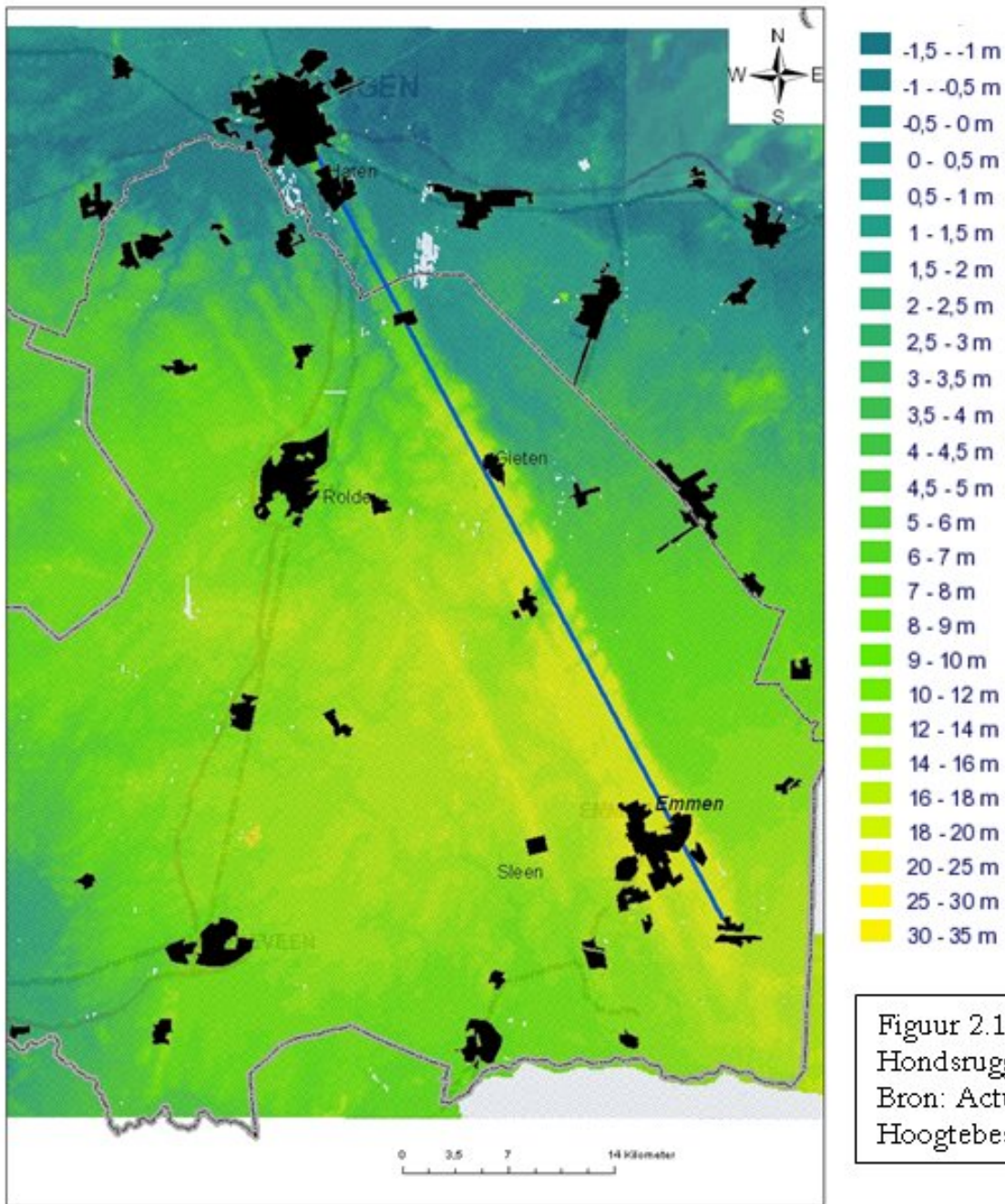
Het landschap van het hondsruggebied zoals dat er nu uitziet, is ontstaan door geologische processen in de afgelopen 200.000 jaar. Daarnaast heeft de mens de laatste 10000 jaar invloed uitgeoefend op het uiterlijk van het landschap.

In de diepe ondergrond is potklei terug te vinden, de diepte van dit pakket verschil per plaats, bij Zuidlaren ligt het pakket tot meer dan 100 meter onder NAP. Bovenop dit pakket klei vinden we afzettingen uit het Saaliën. In deze voorlaatste ijstijd was het noorden van Nederland bedekt met een ijsskap. Toen de ijstijd voorbij was en het ijs smolt, bleef het oorspronkelijk door de gletsjer meegevoerde materiaal achter in het landschap. Het landijs uit het Saaliën heeft aan de zuidgrens van het Noord-Nederlands plateau een stuwwal achtergelaten; nabij Steenwijk, Wieringen en Coevorden. Daarnaast vinden we nog een stuwwal bij Winschoten en Onstwedde. Tussen deze stuwwallen werd de keileem van het Drents Plateau afgezet (Berendsen, 2005).

De gletsjer uit het Saaliën heeft zich in verschillende stadia over het landschap bewogen. De stuwwallen van bijvoorbeeld Texel, Wieringen en Steenwijk komen uit de eerste fase, de Hondsrug stamt uit de latere derde fase (Rappol & Kluiving, 1992). Het reliëf van het hondsruggebied is geen stuwwal, maar is wel ontstaan door bewegingen van het landijs. De lengterichting van de ruggen loopt parallel aan de richting van de beweging van het ijs (in plaats van loodrecht erop, zoals bij een stuwwal) (Rappol & Kluiving, 1992). Op de hoogtekaart van figuur 2.1 is het hoogteverschil in het Hondsruggebied goed te zien. Zie figuur 2.2 op de volgende bladzijde voor een kaart met Aardkundige Hoofdwaarden in het Hondsruggebied.

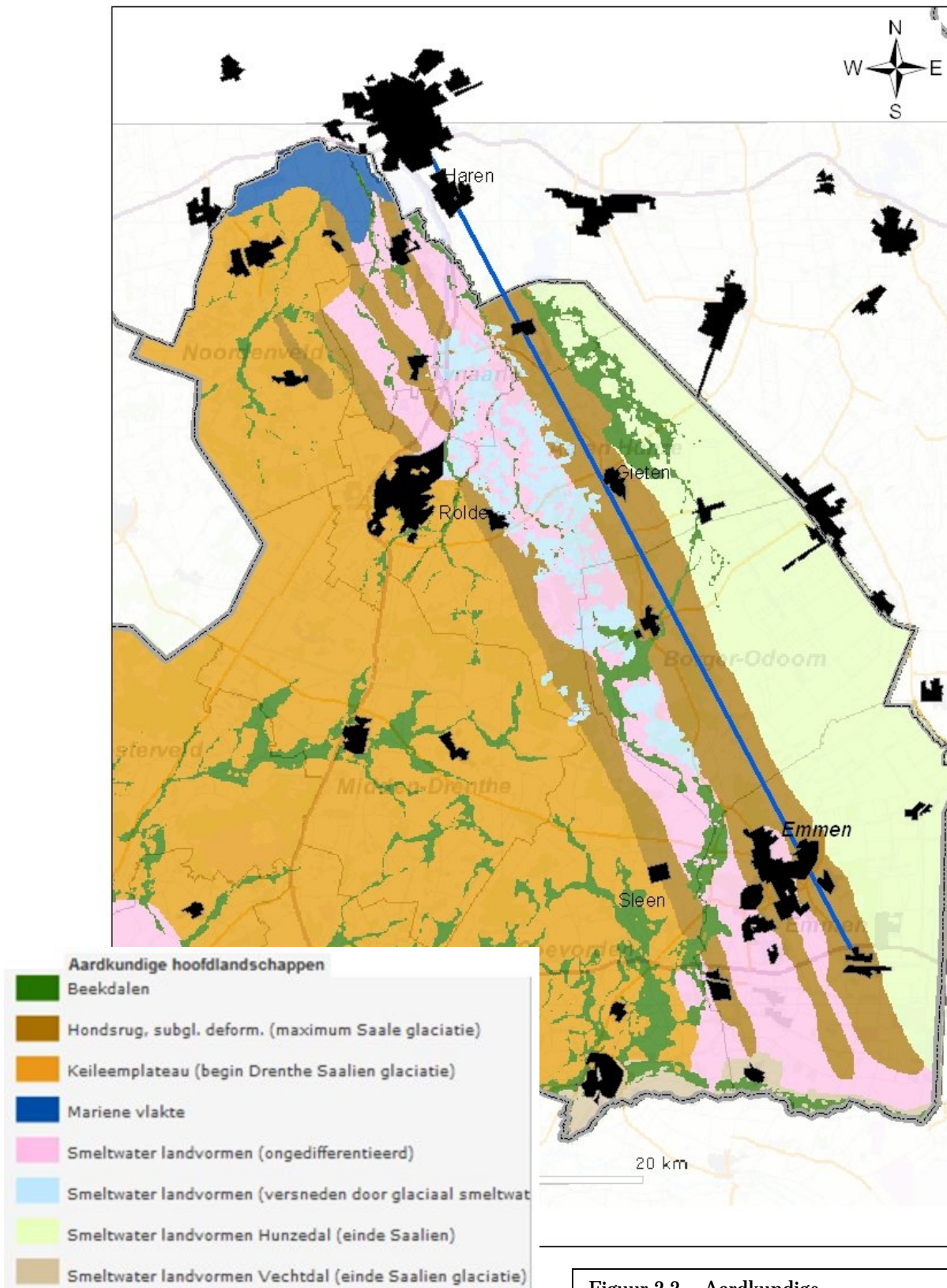
In de laatste ijstijd was het landschap niet bedekt met ijs, maar heerste een polair klimaat. Door het aangroeien van de gletsjers daalde de zeespiegel. Rivieren kregen door de grotere hoeveelheden smeltwater en de weinige vegetatie vrij spel in het landschap, waardoor alle sedimenten die bovenop de keileem ontstaan waren, door de rivieren werden afgevoerd. Bestaande rivieren werden breder en dieper, en doorsneden op sommige plaatsen de keileemruggen. In de laatste fase van het Weichsaliën was het droog en koud, waardoor een poolwoestijn ontstond. Vegetatie wilde niet meer groeien, waardoor het fijne oppervlakte-zand meegevoerd kon worden door de wind en op andere plaatsen worden afgezet. Zo ontstonden de dekzandlagen. Uit deze ijstijd stammen ook de pingo's in het huidige landschap. Daarnaast zijn ook het stuifzand, en het veen in deze tijd ontstaan in het landschap. Op veel plaatsen is het veen in de historische tijd (laatste 1000 jaar) door de mens weer afgegraven (Castel & Rappol, 1992).

Hoogtekaart Groningen & Drenthe

Figuur 2.1 – Reliëf in het Hondsruggebied.
Bron: Actueel Hoogtebestand Nederland

Aardkundige Hoofdwaarden Drenthe

Figuur 2.2 – Aardkundige Hoofdwaarden in het Hondsruggebied.
Bron – Bodematlas Provincie Drenthe

2.2 - De Hondsrug

Er zijn verschillende theorieën over de oorsprong van de naam 'Hondsrug'. Al in 1842 was men bezig naar de herkomst te zoeken. Cohen (1842) stelt dat 'Hondsrug' mogelijk verband houdt met de berg 'Hundsrück' in Duitsland. Een andere mogelijkheid is de verbastering van 'Hunserug' tot Hondsrug. Hunserug zou een mogelijk verband tussen de rug en rivier de Hunze benadrukken. Een theorie uit begin 20^e eeuw is dat gedacht moet worden aan de volksstam de Hunnen. De Hondsrug zou dan oorspronkelijk 'Hunnenrug' genaamd zijn, net als hunebedden destijds ook 'hunnebedden' werden genoemd (Rappol, 1992).

Het Hondsrugcomplex bestaat uit meerdere ruggen die in noordnoordwestelijke naar zuidzuidoostelijke richting liggen. De Hondsrug zelf bestaat uit twee ruggen, die in het zuiden makkelijker van elkaar te onderscheiden zijn dan in het noorden. Ten westen van de Hondsrug ligt de Rolderrug, waar plaatsen als Rolde en Sleen op liggen. Daarnaast zijn er nog aparte ruggen te onderscheiden bij Tynaarlo en Assen en Noordhorn-Zuidhorn.

Over de ontstaanswijze van de Hondsrug is lang onduidelijkheid geweest. De Hondsrug heeft de status van eindmorene en stuwwal gehad, maar men heeft ook gedacht dat smeltwater voor de vorming gezorgd heeft. Daarnaast zijn ook tektonische ontstaanswijzen onderzocht (Rappol & Kluiving, 1992). Aan de hand van verschillende samenstelling van het keileem is een reconstructie gemaakt van het verloop van de glaciële bewegingen. De ruggen van het Hondsrugcomplex lijken te zijn gevormd in Fase 3, toen een gletsjer vanaf de Noordzee in een NW-ZO beweging over het land bewoog (Rappol & Kluiving, 1992). Zie ook afbeelding 2.3.

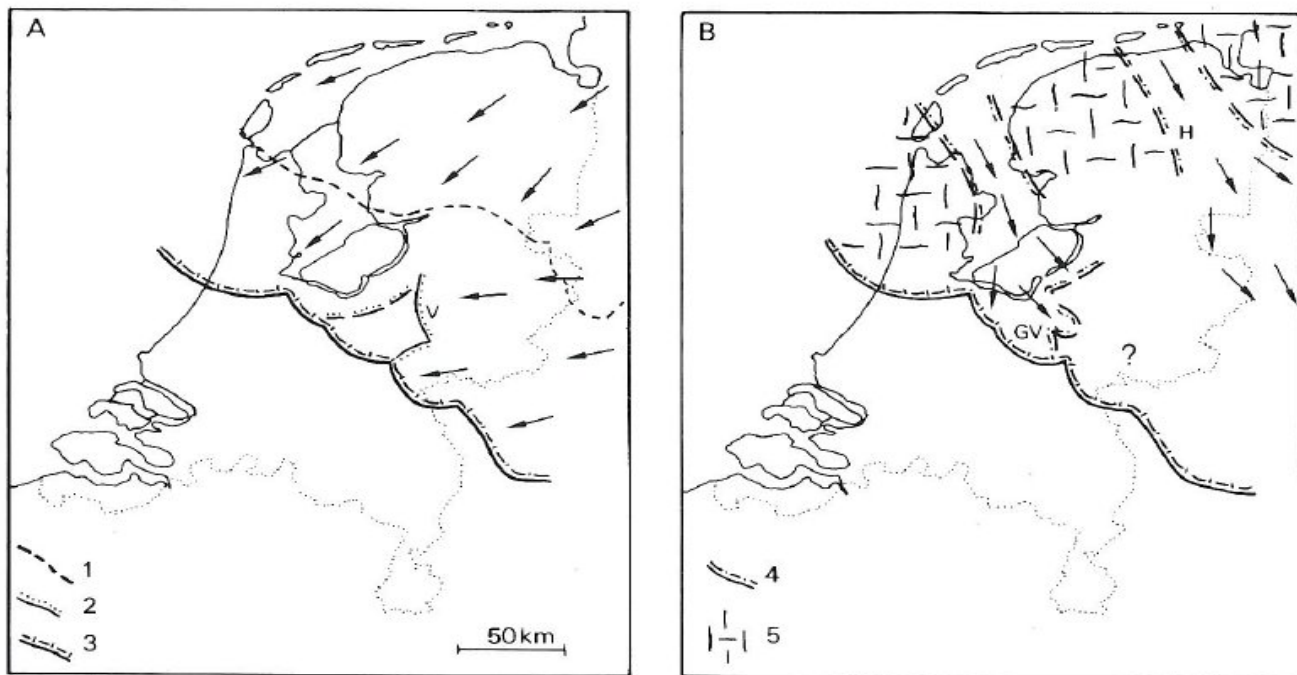

Fig. 6.24. Het verloop van de ijsbedekking in Nederland (Rappol, 1991). **A.** Stromingsbeeld tijdens de zuidwestelijke bewegingsrichting (fase 2), **B.** Stromingsbeeld tijdens de zuidzuidoostelijke ijsbeweging (fase 3).

1. Maximale uitbreiding tijdens fase 1, 2. maximale uitbreiding tijdens fase 2, 3. maximale uitbreiding van de Saalien landijsbedekking, 4. begrenzing van het actieve ijs tijdens fase 3, 5. stagnerend of nauwelijks bewegend ijs tijdens fase 3.

Figuur 2.3 De verschillende fases van ijsbedekking tijdens het Saaliën. De Hondsrug is in fase 3 ontstaan. Naar Rappol & Kluiving, 1992.

2.3 - Cultuurhistorie

De eerste min of meer permanente bewoning van de zandgebieden begon omstreeks 4300 voor Christus. In hoeverre van permanente bewoning gesproken kan worden is niet precies bekend, tot in de Middeleeuwen werden nederzettingen verplaatst, mogelijk als gevolg van uitputting van de grond, politieke factoren of verandering in de ecologische/hydrologische omstandigheden. Zo luidt er een theorie dat nederzettingen naar akkerbouwgrond werd omgebouwd op het moment dat daar genoeg mest en afval was geaccumuleerd. Rond 3000 voor Christus werd het akkerbouwbedrijf aangevuld met runderteelt en ploegcultuur. In 3000 voor christus zijn ook de eerste heidevelden ontstaan (door uitputting van de nutriënten in de grond en grootschalig kappen van loofbossen). Rond dezelfde periode is men begonnen met het graven van grafheuvels om personen individueel te begraven in plaats van het collectieve begraven in hunebedden (Vervloet, 2010)

Op het Drents Plateau speelt de aanwezigheid van keileem een grote rol van betekenis in vergelijking met zandgebieden in het oosten of zuiden van Nederland. Op sommige plaatsen werd het keileem na afloop van de ijstijd weggeërodeerd door rivieren of stromen. Daar bleef het zand alleen achter. Hoewel keileem vruchtbaarder is dan zand, is keileemgrond ook moeilijk bewerkbaar en werden de zandgronden eerder in gebruik genomen als landbouwgrond. De aanwezigheid van beekdalen was een ander kenmerk voor een gunstige vestigingsplaats. Vandaar dat de bewoningsresten (hunebedden, grafheuvels etc.) op die plaatsen te vinden zijn.

Rond 800 voor Christus waren de zandgebieden uitgeput en werden ook op de aangrenzende keileem-ondergronden landbouw bedreven. Een eeuw later werden ook de plaatsen bovenop de keileemplateaus bewoond. Deze nederzettingen werden later de centra van de esdorpen-cultuur van het gebied.

De esdorpen-cultuur gebruikte een groot aantal facetten van het landschap. Voor de akkers (essen) op de zandgronden was mest nodig die verkregen werd van vee dat in de meanders/ beekdalen en heidevelden graasde. Deze essen en graslanden werden vaak door houtwallen of sloten omgeven. Uit de aanwezige venetjes werd turf gestoken. Later werden heidevelden afgeplagd om akkers te bemesten. In de esdorpen was vaak een brink te vinden (vandaar dat soms de naam brinkdorpen wordt gebruikt) waar het vee 's nachts kon staan.

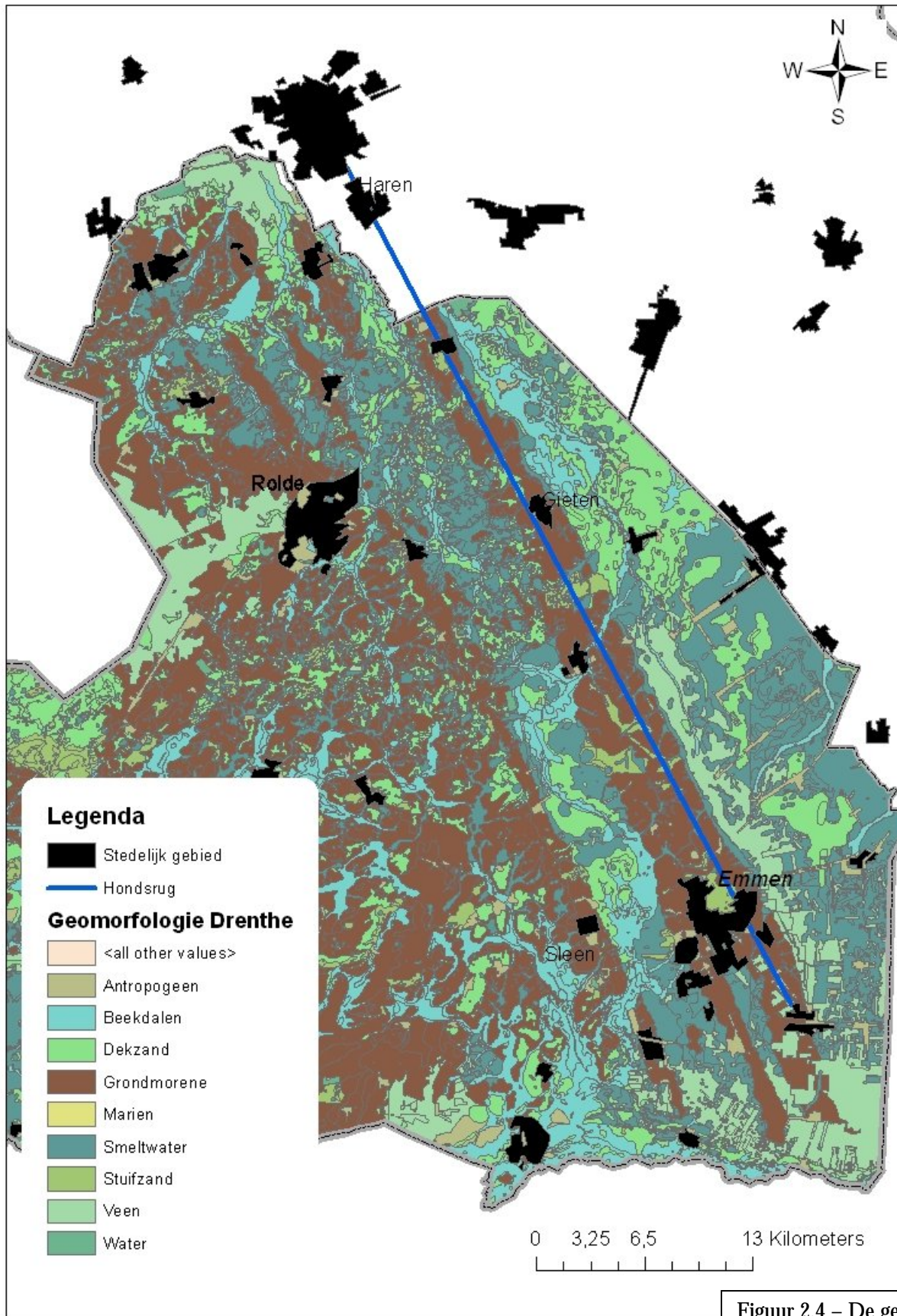
In de Middeleeuwen was het gebied (net als in de prehistorie) weinig dichtbevolkt. De grotere nederzettingen telden niet meer dan 20 boerderijen met maximaal 100 bewoners. De nederzettingen waren vaak geplaatst daar waar water beschikbaar was aan de oppervlakte, of daar waar de grondwaterspiegel hoog lag. Ook lagen de nederzettingen hoog (zoals op dekzandruggen of rivierduinen) in tegenstelling tot de nederzettingen uit de latere middeleeuwen, die op de grens van hoge en lage gebieden lagen. Zie figuur 2.4 voor een compleet overzicht van de geomorfologie in Drenthe. Deze hooggelegen locaties waren vaak de enige plaats waar door het veengebied heen te komen was. Hier liepen ook de grotere handelswegen van de tijd, de karresporen.

In de latere middeleeuwen werd de oppervlakte die nodig was voor akkerbouw groter door de bevolkingsgroei; de heidevelden werden intensiever in gebruik genomen. De laaggelegen (en natte) beekdalen werden in deze tijd in gebruik genomen als hooiland voor het vee. De veestapel werd daarmee groter, de grotere hoeveelheid mest kon gebruikt worden om de akkers te bemesten om een nog hogere opbrengst te creëren (Vervloet, 2010).

De omvang van de esdorpen hing samen met twee factoren. De omvang van het nabijgelegen beekdal en de diepte van de keileem in de bodem. Op plaatsen waar de keileem dieper in de bodem zit (zodat het water nog enigszins weg kan) vinden we de grotere esdorp-complexen. Op het Drents Plateau was de omvang van het beekdal bepalend voor de omvang van nederzettingen. Grotere beekdalen zorgden voor meer weidegrond, grotere veestapels en dus meer mest voor de akkers (Vervloet, 2010).

In de geschiedenis na de Middeleeuwen werden de essen steeds intensiever gebruikt. Door het steken van plaggen op de heide verschraalde deze en ontstonden de stuifzandgebieden. In de heidegebieden werden in het einde van 19^e eeuw naaldbossen aangeplant om te voorzien in een stijgende vraag naar hout. Aan het einde van de 19^e eeuw verdween het traditionele gemengde boerenbedrijf, door de landbouwcrisis, veel boeren richtten hun bedrijf zo in dat de veehouderij of akkerbouw centraal stond.

Geomorfologie Drenthe

Figuur 2.4 – De geomorfologie van Drenthe.
Bron: Bodematlas van Drente.

Hoofdstuk 3 – Plaats, Identiteit en Regio

3.1 – Inleiding

In dit theoretisch kader worden verschillende concepten en theorieën over identiteit en plaats beschreven. Daarnaast wordt beschreven welke overeenkomsten en verschillen er zijn tussen de benaderingen van begrippen als identiteit en plaats. Aan de hand van andere onderzoeken zal uitgelegd worden vanuit welk kader dit onderzoek is opgezet en welke definities er ten grondslag liggen aan dit onderzoek.

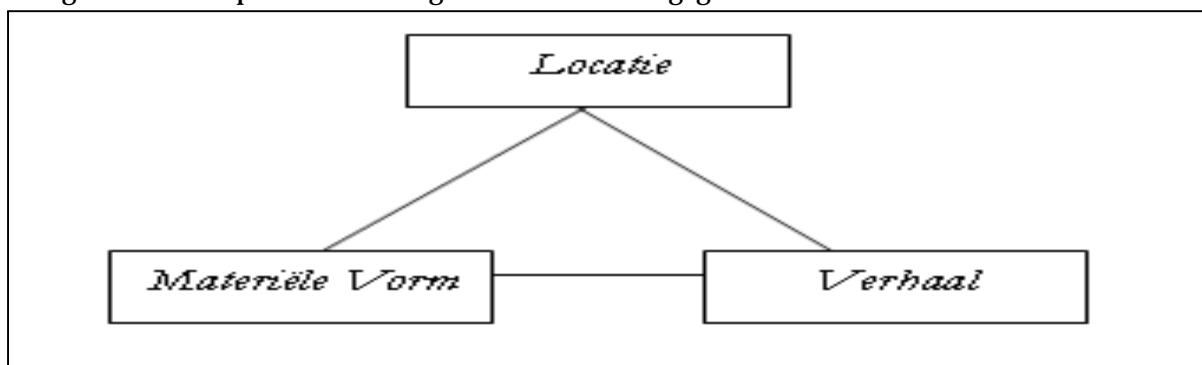
In §3.2 wordt eerst het basismodel over het begrip ‘plaats’ van dit onderzoek behandeld. In dezelfde paragraaf is het onderwerp ‘mental maps’ terug te vinden. In §3.3 wordt een definitie van ‘identiteit’ vastgesteld en worden instrumenten om identiteit te onderzoeken (identity markers) beschreven. §3.4 is de synthese van het theoretisch kader; in deze paragraaf is de koppeling van de begrippen ‘regio’ en ‘identiteit’ terug te vinden. §3.5 is de conclusie. Hier zal de positionering van dit onderzoek kort uiteengezet worden.

3.2 – Plaatsen en Regio's

In dit onderzoek is de conceptuele plaatsbenadering van Gieryn (2000) gebruikt als uitgangspunt van het onderzoek. Volgens Gieryn (2000) moet een willekeurige ruimte voldoen aan drie criteria om een plaats te worden. Een plaats heeft een locatie nodig; hij moet ergens bestaan. Plaats maakt het verschil tussen hier en daar, er is dus sprake van een grens. In de praktijk betekent dit dat er vragen gesteld kunnen worden bij het bestaan van het Hondsruggebied als inwoners van Emmen, Rolde, Sleen, Haren en Gieten niet kunnen aangeven waar het gebied wel of niet ligt; geen grens kunnen aangeven van het gebied.

Ten tweede moet een plaats materiële vorm hebben. Deze materiële vorm bestaat uit alle losse, fysieke componenten op een bepaalde locatie. Ten slotte moet een plaats een verhaal hebben, mensen moeten een plaats identificeren en representeren. De materiële vorm van een plaats kan over lange periodes stabiel blijven, maar de waardering en betekenis van die vorm kan veranderen. Plaatsen zijn dus flexibel en dynamisch door de tijd. Daarnaast kunnen verschillende mensen verschillende betekenissen aan een plaats toekennen, de betekenis staat meestal ter discussie (Gieryn, 2000).

In figuur 3.1 is de plaatsbenadering schematisch weergegeven.

Figuur 3.1: De plaatsbenadering van dit onderzoek. Naar Gieryn, 2000).

In deze casestudy is de materiële vorm terug te zien als dat wat de bevolking typerend voor het Hondsruggebied vindt. Dit kan bijvoorbeeld betrekking hebben op vegetatie, reliëf, de bevolking, fauna of geschiedenis. Als mensen aangeven dat ze iets niet in een gebied vinden thuishoren, kan dit ook wijzen op materiële vorm, zijnde de afwezigheid van dat specifieke item. Als de bevolking niet weet of iets typerend is, er geen idee bij heeft, dan valt te betwijfelen of Het Hondsruggebied wel een plaats is.

Gieryn stelt dat de betekenissen en representaties van mensen een onmisbare factor zijn voor een plaats. Er zijn meer wetenschappers die plaatsen zien als volledige sociale constructies of de menselijke perceptie een grote rol geven. Zo stellen Holloway & Hubbard (2001) dat de invloed van mensen op (de vorming van) plaatsen en andersom niet los van elkaar kunnen worden gezien. Vanclay (2008) stelt dat plaatsen niet los gezien kunnen worden van de waardering van mensen. De fysieke vorm dient volgens Vanclay als fundament voor betekenisgeving, het verhaal van mensen.

“‘Place’ exists when the individual can tell a story about a specific locality, something that indicates personal meaning. Place exists when ‘house’ becomes ‘home’. Places exist when we start naming them. (Vanclay, 2008, p. 4)”

Het belang van de representatie en de rol van de mens bij plaatsidentiteiten wordt pas sinds de jaren '80 erkend. Voor die tijd werd de ene plaats van de andere onderscheiden op basis van kenmerken en kwantificeerbare eigenschappen. De identiteit van een plaats is in deze benadering iets dat vaststaat, als een natuurlijk fenomeen. Identiteit wordt iets objectiefs, iets dat losstaat van de interpretatie van de mens. Deze essentialistische benadering wordt ook hedendaags nog gebruikt in bepaalde disciplines buiten de sociale wetenschappen (Simon, 2005). Zo zou het Hondsruggebied de identiteit krijgen van een gebied dat gemiddeld een aantal meters hoger ligt dan de omgeving, voor een bepaald percentage bebost is en waar in zekere mate heide te vinden is. Omdat de essentialistische manier van kijken geen ruimte laat voor verschillen in identiteit en representatie, blijft het bij een cijfermatig onderscheid tussen gebieden. Deze visie leent zich niet in het geval van dit onderzoek omdat het doel van dit onderzoek (onderzoeken wat volgens de inwoners de identiteit van het Hondsruggebied is) al wijst op een mogelijke discrepantie tussen het beeld van een bevolking en een ander beeld. Daarmee wordt al onderkend dat een gebied meerdere identiteiten kan hebben, of dat een gebied meerdere identiteiten toegewezen kan krijgen.

Deze casestudy richt zich op de waarden die de inwoners van het gebied aan het Hondsruggebied toekennen, daarom wordt een constructivistische benadering gekozen. Het uitgangspunt is dat zowel de fysieke kenmerken als de betekenis van een plaats bij de lokale bevolking bijdragen aan de identiteit van een gebied. Met de theorie van Vanclay en Holloway & Hubbard lijkt dat uitgangspunt houdbaar.

Volgens Gieryn (2000) kunnen plaatsen op alle schaalniveaus bestaan. Paasi (2002) en Entrikin (1989) volgen het standpunt van Gieryn dat regio's ook plaatsen zijn, maar op een hoger schaalniveau. Het model van Gieryn is dus ook toepasbaar op het Hondsruggebied. In de definitie van Knox & Marshton (2005) is het schaalverschil tussen plaats en regio goed terug te vinden, alsook een duidelijke definitie van het begrip 'regio'.

“Regions are territories that encompass many places, all or most of which share attributes different from the attributes of places elsewhere (Knox & Marston, 2005 p. 3).

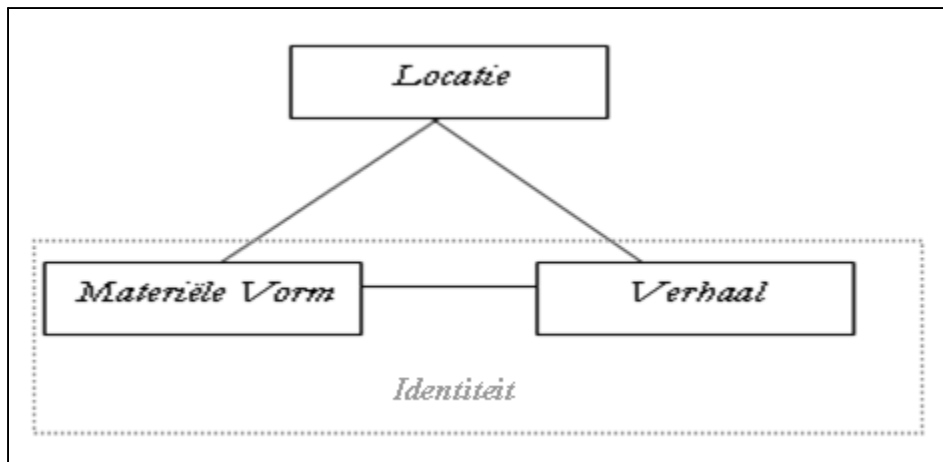
Bij het bestuderen van de definitie vallen een aantal dingen op. Een regio is kennelijk van een hoger schaalniveau, omdat een regio vele plaatsen bevat. De meeste van deze plaatsen hebben elementen gemeen op basis waarvan ze een regio vormen. Daarbij wordt een onderscheid gemaakt, een grens getrokken, tussen plaatsen die wel en niet bij de regio horen.

Deze begrenzing van het Hondsruggebied zal onderzocht worden met mental maps. Met deze mental maps worden perceptuele regio's onderzocht: het beeld dat een bevolking heeft van een regio. Door alle beschikbare mental maps samen te voegen kan een perceptuele regio onderzocht worden. In paragraaf 4.3 wordt de werking van mental maps verder toegelicht.

In de VS is onderzoek gedaan naar perceptuele regio's als de Appalachia en The Mid-West (Raitz & Ulack, 1981; Shortridge, 1985). Eén van de belangrijkste conclusies die zij hebben getrokken is het optreden van 'cognitive distance decay', de begrenzing van gebieden wordt vaak dichter naar de woonplaats getekend. Dit leidt ertoe dat hoe verder een plaats van de woonplaats ligt, hoe kleiner de kans dat die plaats meegenomen wordt in de te definiëren regio (Raitz & Ulack, 1981; Shortridge, 1985). Het feit dat distance decay een rol optreedt, is deels te verklaren door de verschillen in 'activity-spaces' van verschillende (groepen) mensen. Activity-space is een concept dat de ruimte aanduidt waar de activiteiten van mensen plaatsvinden en wordt vooral gebruikt in de transport-geografie en tijd- & ruimtegeografie van Hägerstrand (Holloway & Hubbard, 2001). Het feit dat men maar een beperkte hoeveelheid tijd en ruimte beschikbaar heeft op een dag, betekent dat er grenzen zijn aan de activity-space van groepen mensen. De relatie die men met een plaats opbouwt (door het wonen, werken, opgroeien en andere dagelijkse activiteiten) wordt hierdoor beïnvloed (Hägerstrand, 1982). Voor een plaats als het Hondsruggebied kan dit betekenen dat er door beperkte activity-spaces verschillen ontstaan in representatie van het gebied. Distance decay hoort in dit model thuis omdat het afleggen van grotere afstanden een grotere investering van tijd en ruimte kost. Haren heeft een minder prominente plaats in de activity-space van een inwoner van Emmen, waardoor de relatie met Haren minder sterk is. De kans dat Haren, volgens inwoners van Emmen, tot het Hondsruggebied hoort, is dus kleiner.

3.3 – Identiteit

Identiteit is het tweede belangrijke begrip voor dit onderzoek. De identiteit van een plaats is het antwoord op de vraag wat een plaats is en wat deze plaats niet is. Begrenzing, uit §3.2 gebeurt vaak op basis van een identiteit die gedeeld wordt in een gebied en niet in andere gebieden. De identiteit van een gebied is het verhaal van het gebied, datgene dat het gebied uniek maakt. Identiteit staat in sterk verband met het plaats-model van Gieryn, maar is niet als term terug te vinden in het model. Omdat een identiteit gecreëerd wordt door mensen op basis en onder invloed van fysieke vorm van een plaats, lijkt identiteit vooral verband te houden met materiële vorm en verhaal (zie ook figuur 2).

Figuur 3.2: 'Identiteit' in model van Gieryn (aanvulling door onderzoeker)

In de wetenschap zijn twee paradigma's met betrekking tot identiteit te onderscheiden. Het essentialistische paradigma heeft als uitgangspositie dat identiteit iets vast is, dat de essentie van een ding of persoon los van alles bestaat. In dit paradigma verandert identiteit niet en is er geen ruimte voor meerdere opvattingen of representaties (Simon, 2005). Het andere paradigma is de constructivistische benadering die ons leert dat identiteiten toegekend worden en dus dynamisch en veranderlijk zijn. Een identiteit is in dit geval een naam of een aantal eigenschappen dat door één specifieke groep mensen op een bepaald moment in de tijd wordt toegekend (Hoving, 2010).

Knez (2005) omschrijft identiteit als 'dat wat je bent', met als aanvulling dat identiteit een subjectief begrip is; hij valt onder de wetenschappers met de constructivistische visie. Bij de vorming van identiteiten, van zowel plaatsen als personen, speelt 'de ander' een grote rol (Knez, 2005; Delanty & Rumford, 2005). Bij het zoeken naar je identiteit en het aannemen van kenmerken van een identiteit, worden kenmerken van andere groepen mensen of plaatsen uitgesloten. Ook het feit dat een persoon niet bij een andere groep of plaats wil horen, kan deel uitmaken van een identiteit.

Tenslotte zijn identiteiten geen statische, vaste gegevens. Identiteit is dynamisch; soms verdwijnen of veranderen fysieke kenmerken of de representaties die mensen toekennen. Identiteiten zijn dus dynamisch. (Simon, 2005).

Het onderzoeken van identiteit in een gebied kan gedaan worden aan de hand van identity-markers. Identity-markers zijn elementen van een gebied die worden gebruikt om een identiteit te maken en onder de aandacht te brengen. Hiervoor kunnen taal, afkomst, geschiedenis of (verzonnen) tradities ingezet worden. Bij het creëren van de identiteit van een plaats kunnen ook kenmerken van een landschap, zoals reliëf, begroeiing of wegenpatronen kunnen dienen als identity-marker. Er wordt dan ook wel gesproken van 'identiteitsbepalende landschapskenmerken (Nederpel, 2004; Hoving, 2010). Deze kenmerken onderscheiden het ene landschap, of de ene regio van de andere (Haartsen, 2000) en vormen een basis voor cultuurhistorie, waardering van mensen en verbondenheid van mensen met het gebied (Baas, 2005).

3.4 – Synthese: Regionale identiteit

Plaatsen zijn dynamisch, mensen kennen waardes en verhalen toe aan een plaats die door de tijd veranderen. Daarmee verandert ook de identiteit die de mensen hebben toegekend aan een plaats. Plaats en identiteit zijn zo dicht met elkaar verweven dat ze als twee zijden van dezelfde munt kunnen worden bekeken (Paasi, 2002). Regio's zijn verzamelingen van plaatsen die op basis van een aantal kenmerken van andere plaatsen worden onderscheiden. Dezelfde kenmerken vormen, samen met verhalen en representaties van mensen, voor identiteiten in een regio.

In de wetenschap heersen verschillende opvattingen over regionale identiteiten. Er zijn wetenschappers met een essentialistisch paradigma die identiteit als iets vast en intrinsieks opvatten. Relph (2008) noemt dit de 'Genius Loci' van een plaats. Aan de andere kant van het spectrum zijn de onderzoekers te vinden die identiteit als sociale constructie van mensen zien (Simon, 2005; Cresswell, 2005; Soja, 1989). Paasi (2002) kiest een middenweg in het debat door regionale identiteit uit te splitsen in twee verschillende begrippen:

Paasi (2002) definieert 'identiteit van een regio' als kenmerken van natuur, cultuur en inwoners die een regio anders maakt dan een andere (het 'typische' Cotswolds'). Paasi (2002) benadrukt dat bij deze classificaties keuzes worden gemaakt over wat wel en niet behoort binnen de identiteit van een regio, waarbij macht een cruciale rol speelt. 'Regionale identiteit' wordt door Paasi (2002) gebruikt als een synoniem voor regionaal bewustzijn van de inwoners. Dit bewustzijn kan zijn gebaseerd op de natuurlijke en culturele elementen uit de identiteit van de regio die soms gekozen worden door regionale activisten, instituties of organisaties. Dit vertoont overeenkomsten met de definitie van plaats van Vanclay (2008), die ook benadrukte dat zowel beleving als fysieke eigenschappen belangrijk zijn.

Regionale identiteiten worden door actoren zelf geconstrueerd (in bijvoorbeeld media, literatuur en heritage), hierbij speelt macht een grote rol. Deze actoren hebben de mogelijkheid (macht) om een beeld te schetsen dat voor eigen doeleinden aangepast kan worden en op een eigen manier gebruikt kan worden.

De realiteit die de actoren op deze manier neerzetten kan 'waarheid' worden als de mensen erin gaan geloven. Regio's en regionale identiteiten blijven sociale constructen, die in dit geval door de bevolking tot werkelijkheid gemaakt worden (Paasi, 2002).

3.5 – Conclusie

Ruimte wordt een plaats (en krijgt dus een identiteit) als er sprake is van een locatie, een fysieke vorm en een verhaal. Fysieke vorm en de waarde die mensen toekennen (het verhaal) zijn beide vormend voor een identiteit. Als de fysieke vorm of het verhaal verandert, verandert de plaats ook. De vorm en het verhaal zijn daarmee onlosmakelijk met elkaar verbonden; de interactie tussen beide vormt de identiteit van een gebied.

In dit onderzoek wordt de aanname gedaan dat identiteiten sociale constructies van mensen zijn en er wordt daarmee voor een constructivistische benadering gekozen. Hoewel het vinden van de

typerende fysieke vorm van het Hondsruggebied het doel van dit onderzoek is, lijkt het onmogelijk de fysieke vorm los van enige waardering of representatie te onderzoeken. Wanneer er aan mensen gevraagd wordt om de belangrijkste elementen van het Hondsruggebied op te noemen, liggen er persoonlijke representaties en waarderingsen ten grondslag aan het antwoord. Naast representaties van de inwoners kunnen ook de representaties van de onderzoeker (bijvoorbeeld bij het opstellen van de enquête) van invloed zijn op het onderzoek. Hier wordt in de methode en de reflectie meer aandacht aan geschonken.

Hoofdstuk 4 - Methode

4.1 - Inleiding

In dit hoofdstuk wordt beschreven welke onderzoeksmethoden zijn toegepast in dit onderzoek. In paragraaf 4.2 wordt de onderzoeksbenadering van dit onderzoek toegelicht. In paragraaf 4.3 wordt de enquête die voor dit onderzoek is gebruikt, toegelicht. In paragraaf 4.4 worden tenslotte de methoden van data-analyse toegelicht.

4.2 - Onderzoeksbenadering

Met behulp van enquêtes wordt in dit onderzoek geprobeerd een nulmeting te geven over de mate waarin de inwoners van het Hondsruggebied een geologische en cultuurhistorische identiteit van het gebied onderschrijven.

Voor het onderzoeken van identiteit is zowel gebruik gemaakt van kwalitatieve data (bijvoorbeeld Van Patten & Williams, 2008; Simon, 2004) als kwantitatieve data (bijvoorbeeld Jorgensen & Stedman, 2006; Haartsen et al, 2003, Stedman, 2011). Ook zijn er voorbeelden van onderzoeken te vinden die gebruik maken van beide soorten data (Devine-Wright & Howes, 2010; Hoving, 2011) en de datamethoden combineren. De beide methoden samen kunnen de zwakkere punten van de methoden afzonderlijk versterken om zo tot een sterker eindresultaat te komen.

In dit onderzoek is ervoor gekozen om ook kwalitatieve en kwantitatieve data te verzamelen. In enquêtes is mensen gevraagd om aan te geven in welke mate een landschapskenmerk kenmerkend of typisch was voor het gebied (zoals in Haartsen et al, 2003). De respondenten konden dit aangeven op een Likert-scale van 1 (niet kenmerkend) tot 5 (zeer kenmerkend). Ook was er een optie 'ik weet niet' bijgevoegd om rekening te houden met –antihoudingen die anders de betrouwbaarheid en validiteit van het meten ondermijnen (Jorgensen & Stedman, 2006). Zo zouden ze bij gebrek aan een 'weet-niet' categorie een 1 (niet kenmerkend) in kunnen vullen, maar dat is niet de bedoeling van de onderzoeker. Het is dan niet duidelijk of de uitkomst '1' voortkomt uit het feit dat mensen onbekend zijn met het fenomeen, of het fenomeen wel kennen maar niet in het gebied vinden passen. In de lijst met kenmerken zijn ook kenmerken opgenomen die in de ogen van de onderzoeker niet van toepassing zijn op het gebied, of daar recht tegenover staan. Zo staan zowel 'vlak gebied' als 'glooiend gebied' in de lijst. Op die manier is geprobeerd om de invloed van de onderzoeker op de keuzes van de respondenten te minimaliseren.

Net als in het onderzoek van Hoving (2011) is in dit onderzoek kwalitatieve dataverzameling gedaan door respondenten een open vraag te stellen naar eerste associaties over kenmerken van het Hondsruggebied. Deze vraag werd gesteld voorafgaande aan de Likert-scale vraag om de respondenten zo weinig mogelijk te beïnvloeden. Deze kwalitatieve vraag is opgenomen in de enquête om wederom de invloed van de onderzoeker te verkleinen en respondenten met zo weinig mogelijk voorkennis een antwoord te laten geven.

Door de combinatie van kwalitatieve en kwantitatieve data is in het algemeen geprobeerd de positieve eigenschappen van beide vormen te gebruiken in het onderzoek. Er kunnen uitspraken gedaan worden over de totale populatie op basis van de gehouden steekproef, het onderzoek is gemakkelijk reproduceerbaar en is bruikbaar als nulmeting voor verder onderzoek, maar houdt het ook rekening met verschillen tussen respondenten. Er is geprobeerd de invloed van de onderzoeker kleiner te maken dan bij een volledig gestructureerde enquête.

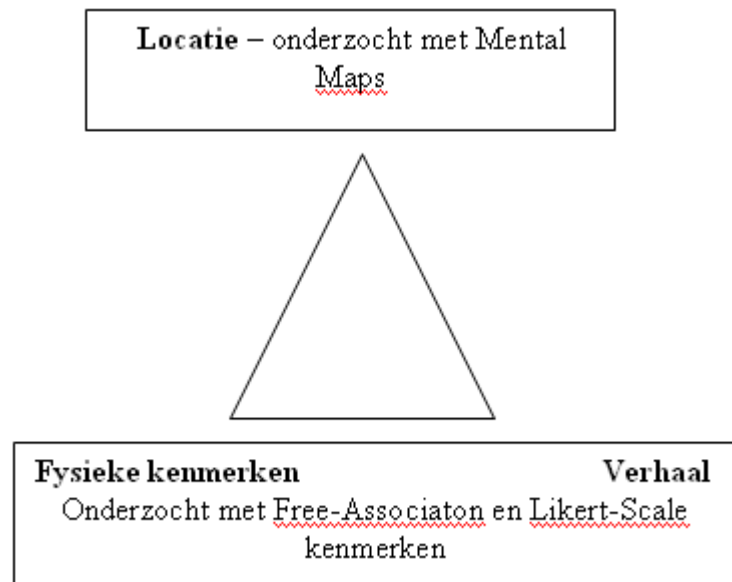
In het derde onderdeel van de enquête wordt respondenten gevraagd om op een basiskaart het gebied af te bakenen waarvan zij denken dat het tot het Hondsruggebied behoort. Eén van de kenmerken van een plaats is volgens Gieryn (2000) de fysieke locatie van de plaats. Met behulp van de mental maps wordt onderzocht welke fysieke locatie de respondenten op dit moment toekennen aan het Hondsruggebied.

De koppeling van de methode aan het theoretisch kader uit hoofdstuk drie is in figuur 4.1 schematisch weergegeven. De vorm en het verhaal van het Hondsruggebied worden onderzocht met Free Association en Likert-scale kenmerken. Het verhaal wordt niet apart onderzocht, maar komt wel terug in de data omdat respondenten uit hun eigen referentiekader de enquête invullen.

4.3 - Enquêtes en Mental Maps

Enquêtes

De enquête van dit onderzoek bestaat uit vier delen. Onder het eerste deel vallen de vragen die het verwerven van algemene informatie tot doel hebben. Zo wordt er naar de leeftijd, de postcode, het beroep en het geslacht van de respondenten gevraagd. Leeftijd is voor het Geopark met name interessant, omdat die informatie aangeeft waar verschillen liggen tussen bevolkingsgroepen en aan welke groepen zij aandacht moeten besteden.

Figuur 4.1 – Koppeling Theorie aan Methode

Het tweede deel van de enquête bestaat uit kwalitatieve vragen (de vrije associatie) over de eerste associaties van mensen met het Hondsruggebied en de vraag of zij vinden dat ze in het Hondsruggebied wonen. In combinatie met de postcode van mensen levert dit informatie op over het wel of niet liggen van de eigen woonplaats in het Hondsruggebied

Het derde deel bevat alle kwantitatieve vragen, zoals de landschapselementen/geologische items die respondenten door middel van een Likert-Scale moeten beoordelen op kenmerkendheid.

De kenmerken die in de enquête zijn gebruikt, worden in de literatuur identity markers (Tempelman,

1995) of landschapskenmerken (Nederpel, 2004). De identity markers die in dit onderzoek zijn gebruikt zijn geselecteerd op basis van literatuuronderzoek (Berendsen, 2005; Vervloet, 2010 en Rappol, 1992), de website van Geopark De Hondsrug en eigen observaties. Zie verder ook de theorie in paragraaf 3.3.

Bij kwantitatieve analyses speelt de hoeveelheid data die in de analyse gebruikt wordt een rol van betekenis. Bij te kleine hoeveelheden data en geen normale verdeling van de data mogen alleen non-parametrische toetsen uitgevoerd worden. Non-parametrische toetsen zijn minder in staat om echte verschillen aan te tonen dan de toetsen die gebruikt worden als er genoeg data is (Norusis, 2006). In dit onderzoek is genoeg data verzameld om de parametrische toetsen uit te kunnen voeren. In dit onderzoek worden zowel leeftijdscategorieën onderscheiden als regionale afkomst. Dat wil zeggen dat per leeftijdsgroep en per regio het aantal cases groot genoeg moet zijn. Daarnaast wordt het aantal enquêtes dat afgenomen dient te worden bepaald door de beschikbare tijd, haalbaarheid voor een onderzoek op deze schaal en de hoeveelheid enquêtes die in vergelijkbaar onderzoek voldoende bleek te zijn. Voorafgaande aan het enquêteren is besloten om het afnemen van 180 enquêtes tot doel te stellen. In dit onderzoek worden in vijf plaatsen enquêtes afgenomen, dus moeten er minimaal 150 enquêtes afgenomen worden. Daarnaast is 150 enquêtes genoeg om de respondenten wat leeftijd betreft in vier of vijf groepen te categoriseren.

Een eerste conceptenquête is opgesteld aan de hand van eerder onderzoek dat op dezelfde manier is uitgevoerd (Hoving, 2010). Voordat de enquête toegepast is in het veld, heeft een tweede docent de enquête beoordeeld en is er een pilot gehouden in het veld. De opbouw van de enquête is schematisch weergegeven in tabel 4.1. De volledige enquête is in de bijlage terug te vinden.

Onderdeel	Type Vragen
Onderdeel 1	Vraag naar algemene informatie als leeftijd, geslacht, woonplaats etc
Onderdeel 2	Open Vraag: wat is de eerste associatie met het Hondsruggebied
Onderdeel 3	Waarderen van de kenmerken met een cijfer van 1 tot 5
Onderdeel 4	Intekenen van het Hondsruggebied op een papieren basiskaart

Tabel 4.1 – Opbouw van de enquête.

Mental Maps

De begrenzing van het Hondsruggebied wordt in dit onderzoek getest aan de hand van mental maps. De onderzoeker heeft voorafgaande aan de dataverzameling een basiskaart gemaakt waar een aantal basisgegevens ontstaan ter oriëntatie voor de respondenten. Zo zijn de provinciegrenzen, de wegen, de spoorwegen en woonomgevingen op de kaart ingetekend en gelabeld.

Mental Maps zijn mentale beelden van mensen over een fysieke plaats die op een ruimtelijke manier zijn geordend (Clark, 2003). Als deze mentale constructies onderzocht moeten worden, zijn er een aantal methodes om deze beelden in een analyseerbare vorm te krijgen.

Vaak wordt respondenten gevraagd hun mentale beeld in te tekenen op een basiskaart, dit wordt de schetskaartmethode genoemd (Kitchin & Blades, 2002). Bij het voorleggen van een basiskaart zijn meerdere opties mogelijk. Zo kan een volledig blinde kaart gegeven worden, bij deze methode kan de respondent zelf bepalen welke schaal, oriëntatie en vorm er wordt gebruikt. Er kan ook gekozen worden om de respondenten een leidraad te geven door meer informatie op de basiskaart te zetten. De onderzoeker heeft meer invloed op het beeld bij deze variant (Karsijns, 2011). Het voordeel van een blinde kaart is dat het beeld dat getekend wordt zonder invloed van de onderzoeker tot stand is gekomen. Het nadeel is dat vergelijken lastiger is dan bij een basiskaart met leidraad. Afhankelijk van het doel van het onderzoek moet tussen de varianten worden gekozen. De blinde basiskaart leent zich goed voor het analyseren van vervorming van beelden ten opzichte van de realiteit. De kaart met leidraad leent zich beter voor het vergelijken van beelden en het concentreren op een specifiek deel van de mental map (Karsijns, 2011). Voor dit onderzoek is specifieke informatie nodig over begrenzing, om die reden is in dit onderzoek gekozen voor een kaart met leidraad.

Onderzoek naar mentale beelden kan ook gedaan worden aan de hand van een map table. Op de map table kunnen respondenten met een speciale pen hun mental map intekenen. Deze tafel is aangesloten op computers met ArcGis-software, waardoor de mentale beelden direct gedigitaliseerd worden, zonder de tussenstap van de papieren schetskaart (Karsijns, 2011). De map-table is handig als er veel respondenten op dezelfde plaats te vinden zijn. Het voordeel van de map-table is dat de mental maps rechtstreeks in ArcGis opgeslagen kunnen worden. Bij onderzoek met een schetskaart moet de papieren kaart eerst gescand en georeferereerd worden. Omdat in dit onderzoek verschillende plaatsen als onderzoeksplaats dienen is gekozen om de schetskaartmethode toe te passen en de onderzoekers zelf de papieren kaarten te laten digitaliseren.

Respondenten + Locaties

Omdat dit onderzoek zich richt op bewoners van het Hondsruggebied, worden alleen bewoners geënquêteerd. Toeristen vallen buiten de doelgroep van dit onderzoek. Binnen de categorie 'bewoners' wordt onderscheid gemaakt op basis van de periode die men al op die plaats woont., De respondenten zijn benaderd door middel van een mondelinge enquête. Ten opzichte van een schriftelijke of digitale enquêtes kost dit relatief veel tijd, maar het responsiepercentage is hoger. Daarnaast zijn respondenten eenvoudiger te bereiken.

De plaatsen waar de enquêtes zijn afgenomen zijn gekozen in overleg met Stichting Geopark. Emmen, Gieten, Rolde, Sleen en Haren zijn gekozen als plaatsen omdat dan grote en kleinere plaatsen onderzocht worden. Ook zijn er plaatsen gekozen die op de tweede rug van het Hondsrugcomplex ligt (Rolde en Sleen) en is er een plaats toegevoegd die volgens de begrenzing van Geopark de Hondsrug buiten het Hondsruggebied ligt, maar geomorfologisch gezien wel onderdeel uitmaakt van het Hondsrugcomplex, namelijk Haren. Zie ook figuur 1.1 en 2.3

4.4 – Analyse

De likert-scale kenmerken van de enquêtes zullen worden geanalyseerd met behulp van het programma SPSS. Met behulp van beschrijvende statistieken zoals het gemiddelde, de modus en de mediaan zal een eerste beeld geschetst worden van de waarderingen zoals de inwoners die geven aan de kenmerken. Er is voor gekozen om alle centrummaten weer te geven, maar vooral het gemiddelde en de modus zullen gebruikt worden. De mediaan wordt voor de volledigheid in de tabel opgenomen.

Na het algemene beeld zal met behulp van statistische toetsen gekeken worden of er verschillen te vinden zijn in de steekproef, bijvoorbeeld tussen mannen en vrouwen, op basis van leeftijd of op basis van woonplaats. Er zal vooral gebruik worden gemaakt van T-toetsen en ANOVA's. Het berekenen van correlaties behoort ook tot de mogelijkheden omdat de meeste ordinale variabelen met de aanname van equidistante intervallen ook als ratio-variabele gebruikt mogen worden. Hier is niet voor gekozen omdat er twee vertekeningen in het beeld komen, namelijk het feit dat de ratio die eigenlijk ordinaal is heel grof is (alleen maar hele waarden) en het feit dat afstand tot de Hondsrug (de andere ratio-variabele) twee clusters vertoont, waardoor officieel geen regressies uitgevoerd mogen worden. In dit onderzoek worden correlaties hooguit gebruikt ter versterking van een met ANOVA's verworven beeld.

De analyse van de open vraag naar kenmerken van het Hondsruggebied is uitgevoerd met behulp van het tekstanalyseprogramma MaxQDA. MaxQDA is een voorbeeld van software die bedoeld is voor Qualitative Data Analysis (QDA). QDA-software wordt gebruikt om kwalitatieve data te ordenen, zonder de data te interpreteren. Het structureren van data wordt gedaan aan de hand van een analyse van de inhoud (content analysis) en het groeperen van de data aan de hand van codes (MaxQDA, 2012). Coderen is een ander woord voor het categoriseren van data. Elk woord of elke zin krijgt een bepaalde code toegewezen. Het is een manier van ordenen van data door de data onder te verdelen in verschillende categorieën of thema's (Crang, 2005).

In de kwalitatieve wetenschap zijn er grofweg twee manieren van coderen. Inductief coderen betekent dat je als onderzoeker naar aanleiding van de data die je hebt de codes gaat opstellen. Deductief coderen betekent dat je voorafgaande aan de dataverzameling codes opstelt (bijvoorbeeld op basis van literatuur of secundaire data) en die codering toepast op je data (Fereday et al, 2006). Deductieve codes zijn voor het dataverzamelen opgesteld op basis van theorie en dus is het makkelijker om met de gecodeerde data weer aan te sluiten bij die theorie. De invloed van de onderzoeker zelf is bij deductief coderen minder groot. Het nadeel van deductief coderen is dat de codes niet aangepast kunnen worden op de data en het risico gelopen wordt dat data in een code terecht komt waar de code de data niet goed weerspiegelt, of dat er veel data in een code 'overig' terecht komt. Bij inductief coderen is dit risico kleiner, maar neemt de invloed van de onderzoeker wel toe.

In dit onderzoek is achteraf gecodeerd (inductief) om flexibel om te kunnen gaan met coderen en geen informatie kwijt te raken door associaties in vooropgestelde codes te moeten drukken.

Het ontwerpen van de codes en het toewijzen van de codes aan de data wordt gedaan door de onderzoeker. Daardoor speelt de interpretatie van de onderzoeker een rol van betekenis in het

analyseproces van deze kwalitatieve data. Een respondent zou bijvoorbeeld de associatie 'rust' in kunnen vullen, deze valt zowel onder te brengen onder de code 'landschap' als de code 'inwoners'. Een oplossing voor dit probleem is om de associatie onder te brengen onder beide codes. Nadat de data geordend is, kan bekeken worden onder welke codes de meeste data te vinden is en welke associaties het meest aangedragen zijn.

Mental maps worden door de respondenten op papier ingevuld. Voordat analyses uitgevoerd kunnen worden op de data, moet de data eerst gedigitaliseerd worden. In ArcGIS kan de papieren basiskaart, die door de onderzoeker is gemaakt, geïmporteerd worden en daarna worden gegeoreferereerd. Vervolgens moeten de basiskaarten overgetrokken worden en geïmporteerd worden in ArcGIS, om mogelijke analyses toe te passen. De begrenzing die respondenten hebben aangegeven, wordt in GIS weergegeven als een lijn. De afzonderlijke lijnen kunnen per km² geteld worden, zodat de onderzoeker inzicht krijgt in de lijnendichtheid en de mate waarin de respondenten het eens zijn over de begrenzing; hoe meer lijnen er op dezelfde plaats liggen, hoe meer mensen denken dat op die plaats de grens loopt.

Het is ook mogelijk om tools toe te passen die het aantal polygonen tellen die op een km² ligt. Dit vergt wat omzetten van data en de nodige tijd om de berekeningen uit te voeren. Op het moment dat duidelijk werd dat deze mogelijkheid aanwezig was, was de rest van de analyses al uitgevoerd. Met de informatie die al beschikbaar was, konden al goede conclusies getrokken worden. Vandaar dat gekozen is om deze mogelijkheid in dit onderzoek onbenut te laten. Voor vervolg onderzoek is deze mogelijkheid wel zeer aanbevolen.

Naast de lijnendichtheid kan ArcGIS ook voor elke polygoon die getekend is een middelpunt berekenen. Als vervolgens van al die polygonen weer het middelpunt berekend wordt, kun je kijken waar dat middelpunt voor verschillende woonplaatsen ligt. Deze methode is toegepast om iets te kunnen zeggen over verschuiving van het middelpunt ten opzichte van het totaal.

Hoofdstuk 5 - Resultaten en Analyse

5.1 Inleiding

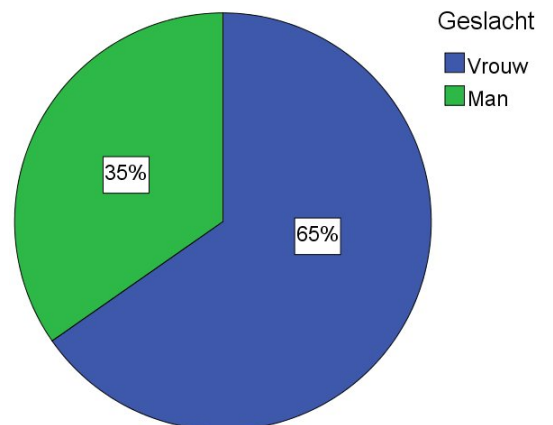
In dit deel worden de resultaten van de dataverzameling en data-analyse opgesteld. Eerst wordt in paragraaf 5.2 de representativiteit van de steekproef voor de populatie bediscussieerd. Vervolgens worden in paragraaf 5.3 de begrenzings van het gebied besproken. In paragraaf 5.4 zijn de resultaten van de Free-Association terug te vinden. In paragraaf 5.5 worden tenslotte de uitkomsten van de statistische toetsen besproken.

5.2 Representativiteit

In deze paragraaf wordt onderzocht in welke mate de steekproef die getrokken is uit de populatie van het Hondsruggebied representatief is voor het Hondsruggebied in het algemeen. Gegevens over de gehele populatie van het Hondsruggebied zijn afkomstig van het CBS. Het CBS heeft geen gegevens van het Hondsruggebied als geheel, daarom zijn van de vijf deelnemende gemeentes van het Geopark Project (Tynaarlo, Emmen, Coevorden, Aa-Hunze en Borger-Odoorn) steeds de gemiddelden genomen. Door te werken met data van gemeentes, wordt wel het onderzoek naar representativiteit beïnvloed, omdat die vijf gemeentes dan de populatie vormen. Het Hondsruggebied is een gebied dat gefundeerd is op geomorfologische kenmerken, waarvan de grenzen niet gelijk hoeven te lopen met de administratieve grenzen. Er is dus sprake van een discrepantie, aan de andere kant liggen wel alle plaatsen waar geënquêteerd is in die vijf gemeentes (op Haren na). Omdat er weinig alternatieven voor handen zijn, lijkt dit de meest optimale keuze.

Geslacht

Onder de respondenten zijn 96 vrouwen en 51 mannen. Volgens het CBS is de verdeling van mannen en vrouwen in de populatie evenwichtiger, namelijk 48% mannen en 52% vrouwen (CBS; Statline, 2012a). Het feit dat vrouwen zijn oververtegenwoordigd in de steekproef kan zijn veroorzaakt door het tijdstip van de dag waarop geënquêteerd is, namelijk, onder werktijden, tussen 10.00 en 16.00. In de steekproef is tegelijk het deel 'ouderen' oververtegenwoordigd, het kan zijn dat oude rollenpatronen van dagelijkse bezigheid (de vrouw het werk om huis, de man elders een baan) er in deze steekproef voor zorgen dat er de vrouwen oververtegenwoordigd zijn. De locatie van enquêteren (bij lokale supermarkten) zou dat beeld bevestigen. De groep mannen is wel groot genoeg (volgens een statistische vuistregel moet elke groep meer dan 30 cases hebben) dat er parametrische statistische toetsen mee uitgevoerd mogen worden. Statistische toetsen die groepen vergelijken houden rekening met verschillen in omvang van de groepen.

Figuur 5.1 – Verdeling in de steekproef op basis van geslacht

Leeftijd

De leeftijdsverdeling van de steekproef en die van de populatie zijn te zien in figuur 5.1. De categorieën zijn ingedeeld op basis van de standaardindeling van het CBS.

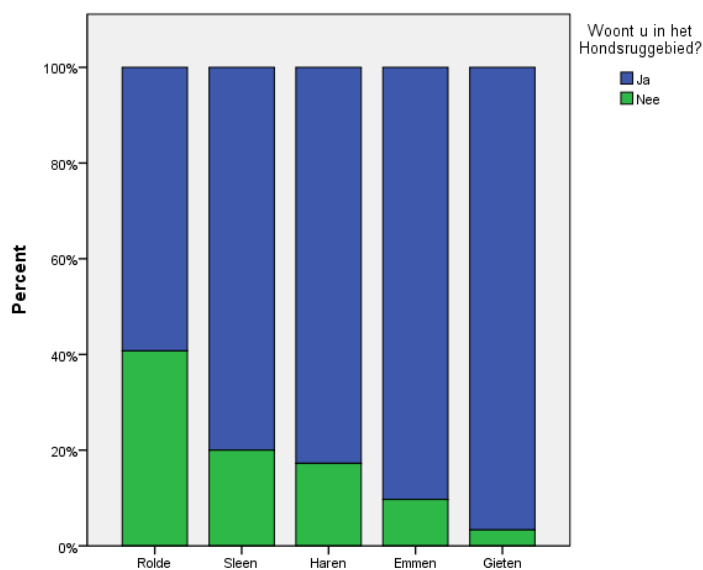
Categorie	Populatie	Steekproef	Percentage populatie (%)	Percentage steekproef (%)
0-20*				
21 – 40	45513	17	26	12
41 – 60	71086	59	40	40
61 – 80	50102	65	28	44
80+	11351	6	6	4
Totaal	178052	147	100	100

Tabel 5.1 – Leeftijdsverdeling van de steekproef en de populatie. (* Bij gebrek aan bruikbare data is deze groep uit het onderzoek gelaten)
Bron: Populatiegegevens CBS; Statline, 2012b

De leeftijdsverdeling van de steekproef en van de populatie vertonen een aantal verschillen. De categorie 0-20 is uit het onderzoek gelaten omdat het lastig was hier respondenten voor te vinden. Er is contact gezocht met middelbare scholen in Emmen, maar daar is geen reactie op ontvangen. Daarom zal dit onderzoek alleen uitspraken doen over de volwassen bevolking (in dit geval vanaf 21 jaar) van het Hondsruggebied. De groep 61-80 is in de steekproef oververtegenwoordigd ten opzichte van de populatie. De groep 21-40 is iets ondervertegenwoordigd. Het percentage van de groep 80+ is in de steekproef redelijk gelijk aan de populatie, ook zijn de percentages bij de groep 41-60 redelijk gelijk. Bij het interpreteren van de statistische analyses moet rekening gehouden worden met het doen van uitspraken over de populatie, omdat de steekproef niet helemaal representatief is.

Bewoners Hondsruggebied

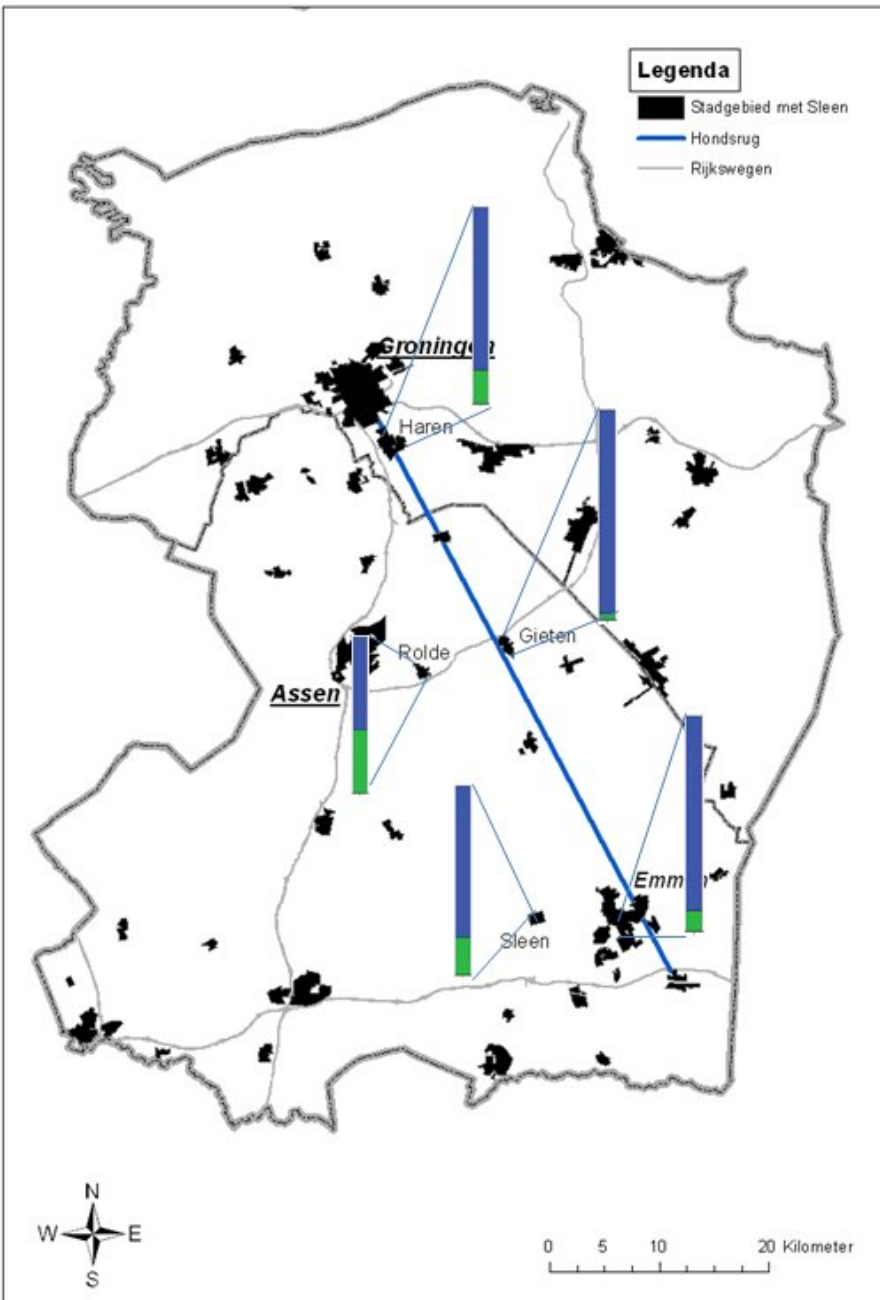
In figuur 5.2 is per plaats weergegeven hoeveel mensen van mening zijn dat ze buiten

Figuur 5.2 Verdeling inwoners Hondsrug-gebied, naar woonplaats.

het Hondsruggebied wonen of dat ze wel in het Hondsruggebied wonen.

Voorals in Rolde lijken de meningen verdeeld en ook in Sleen en Haren zijn grote groepen mensen die vinden dat ze buiten het Hondsruggebied wonen. In Gieten vindt men bijna unaniem dat ze op de Hondsrug wonen. In figuur 5.3 zijn de verdelingen grafisch weergegeven.

In figuur 5.3 is hetzelfde staafdiagram als in figuur 5.2 weergegeven, maar de verschillende balken zijn bij de betreffende woonplaats op de kaart van Drenthe en Groningen gezet.

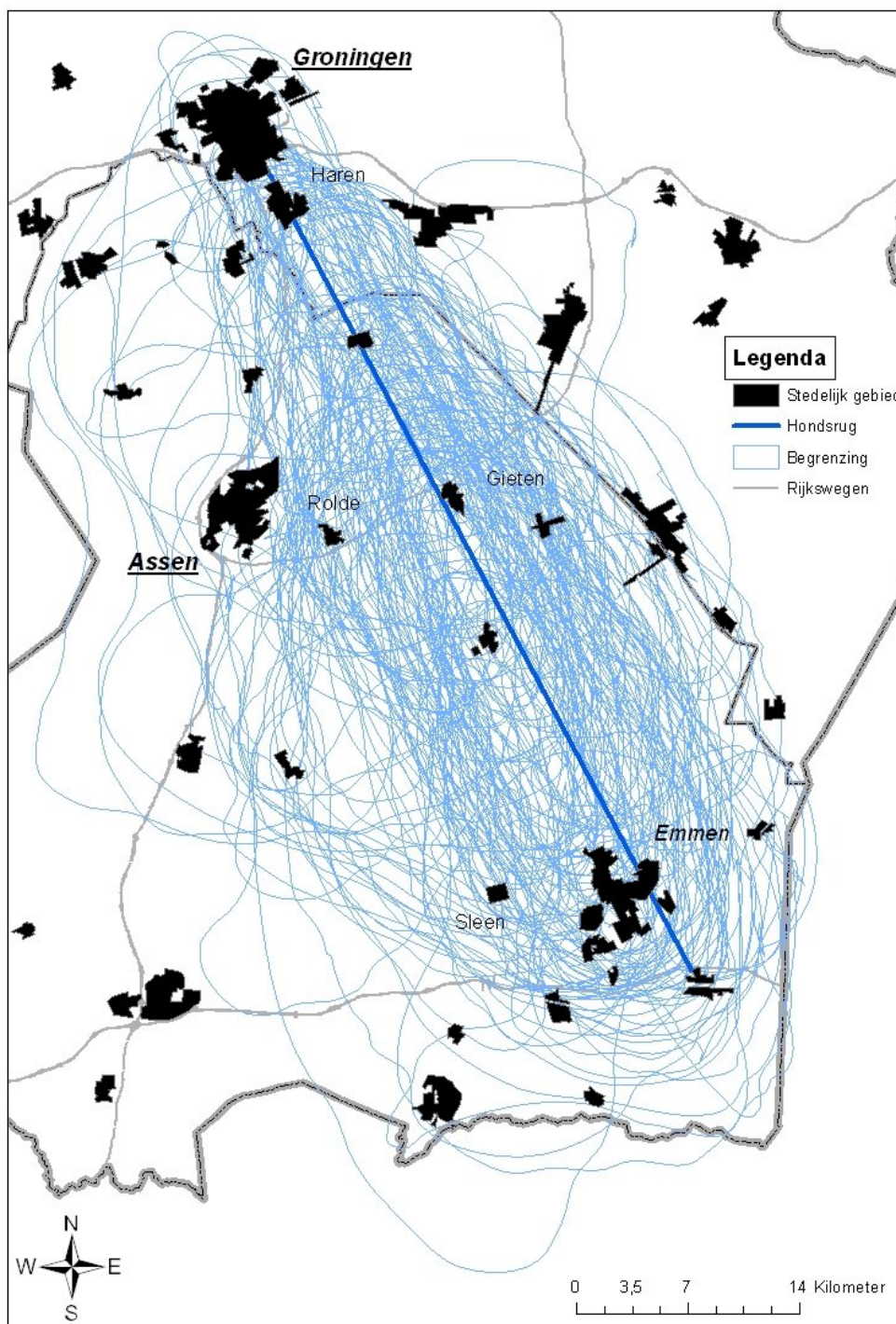
Rolde en Sleen, plaatsen die verder van de Hondsrug vandaan liggen hebben een hoger percentage mensen dat vindt dat ze niet in het Hondsruggebied wonen. Haren, Gieten en Emmen liggen op de rug zelf. Het lijkt erop dat de associatie van het Hondsruggebied sterk gebonden is aan de Hondsrug zelf.

Figuur 5.3 – Grafische weergave van de verdeling wel of geen inwoner van Hondsruggebied

5.3 Begrenzing van het Hondsruggebied

De mental maps die de respondenten hebben ingetekend op de basiskaart uit de enquête zijn met behulp van ArcGis10 gedigitaliseerd. Het resultaat is te zien in figuur 5.4. De Hondsrug is ingetekend op basis van het Actueel Hoogtebestand Nederland.

Mental Maps Respondenten

Figuur 5.4 – Alle begrenzingen van het Hondsruggebied

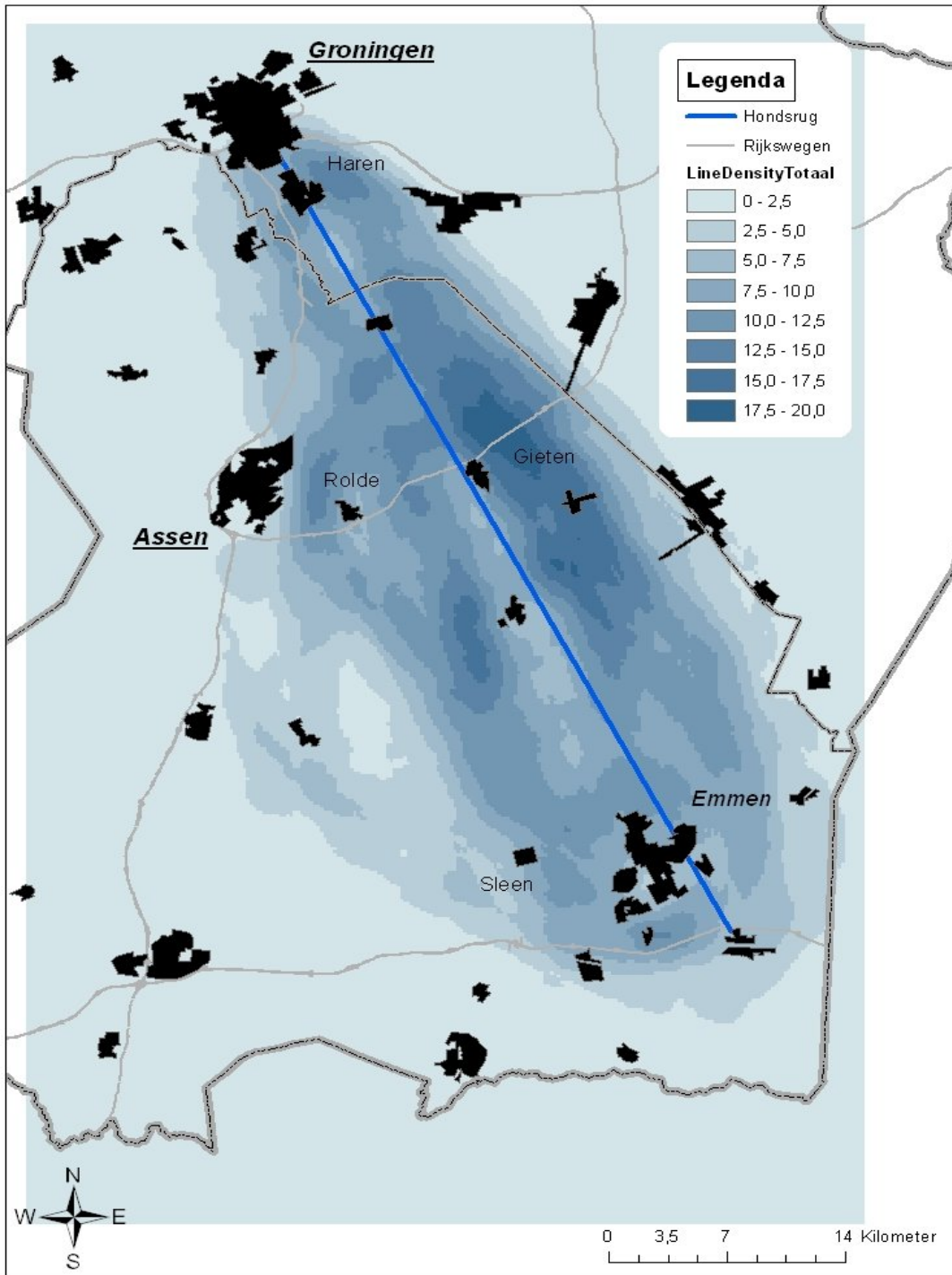
In figuur 5.4 zijn een aantal dingen te zien. Er is een aantal respondenten dat de grens van het Hondsruggebied buiten Drenthe & Groningen heeft getekend. Het Hondsruggebied is kennelijk in de beleving van deze mensen groter dan alleen Groningen en Drenthe. Dit sluit aan bij de houding die het Geopark heeft, namelijk dat het Hondsruggebied onderdeel uitmaakt van een geologisch complex dat groter is dan alleen Groningen en Drenthe.

Uiteindelijk zijn de lijnen aan de oostelijke kant van het gebied dichterbij elkaar komen te liggen dan de grenzen van het westelijk deel. Dit betekent dat de respondenten meer overeenstemming hebben over de oostelijke grens, dan over de westelijke grens van het Hondsruggebied. In de kaart met lijnen-dichtheden van figuur 5.5 is dit beter te zien. Aan de oostkant van de Hondsrug is het reliëf ook veel groter dan aan de westkant (zoals te zien is in de hoogtekaart 2.1). Zeker aan de noordkant ligt de Hondsrug zo'n 20 meter hoger dan het Hunzedal erachter, dit is een sterk visuele grens, wat misschien bijdraagt aan de hoge mate van overeenstemming.

Wat verder opvalt aan de figuur is de lage lijnendichtheid rond Gieten en Borger en verder naar het zuiden. Kennelijk is men het erover eens dat rond Gieten/Borger geen grens loopt. Gezien het feit dat de hoogste concentraties zich rond dit deel bevinden, kan aangenomen worden dat de mensen het erover eens zijn dat Gieten/Borger een deel uitmaakt van het Hondsruggebied.

In figuur 5.6a t/m e zijn de grensdichtheden weergegeven per woonplaats van de respondenten. Wat opvalt aan de figuren is dat de grenzendichtheden hoog zijn vlakbij de woonplaatsen en de respondenten minder zeker zijn over de begrenzing van het gebied naarmate de afstand groter wordt. Het begrip 'cognitive distance decay' uit de theorie is hier terug te vinden.

Totale Lijnendichtheid

Figuur 5.5 – Totale lijndichtheid van de grenzen van het Hondsruggebied

Inwoners van Haren zijn er vrij zeker van dat de Hondsrug bij Groningen/Haren begint, maar over het einde van de Hondsrug is minder overeenstemming. Een aantal respondenten ziet Gieten als verste plaats, andere mensen trekken het gebied door tot aan Emmen. Ook over het feit of Assen en Westerbork (de westkant) in het gebied liggen is discussie.

Inwoners van Rolde zijn behoorlijk unaniem over het feit dat de plaats Assen niet tot het gebied behoort. Er lijkt bij de Roldenaren een groep te zijn die het gebied centraal op de kaart heeft ingetekend, in een cirkelvorm met Borger, Gieten en Rolde als belangrijkste plaatsen.

Daarnaast lijkt er nog een groep te zijn die de grens heeft getekend tussen Gieten en Borger. Het beeld dat de respondenten van Sleen hebben vertoont overeenkomsten met het beeld van de inwoners van Rolde. De hoogste dichtheden vinden we rond een gebied dat de plaatsen Emmen, Gieten, Borger, Rolde en voor sommigen Zuidlaren bevat. Zuidlaren lijkt echter wel voor de uiterste noordelijke grens binnen deze groep.

Over de ligging van Westerbork in het gebied wordt getwijfeld. De inwoners van Emmen zijn meer unaniem dan de inwoners van Sleen over het gebied. Er is duidelijke een gebied te zien dat de plaatsen Emmen, Borger en Gieten bevat. Op deze kaart is te zien dat over Rolde getwijfeld wordt. Ook is er wederom discussie over de noordgrens, veel mensen laten het gebied boven Gieten ophouden, sommigen trekken de lijn tot Zuidlaren en Groningen-Haren door.

In figuur van Respondenten van Gieten is weer een centraler gebied terug te vinden rond Gieten, Borger en Zuidlaren. Maar tegelijk is ook een het langgerekte gebied van Groningen tot Emmen vaag te zien.

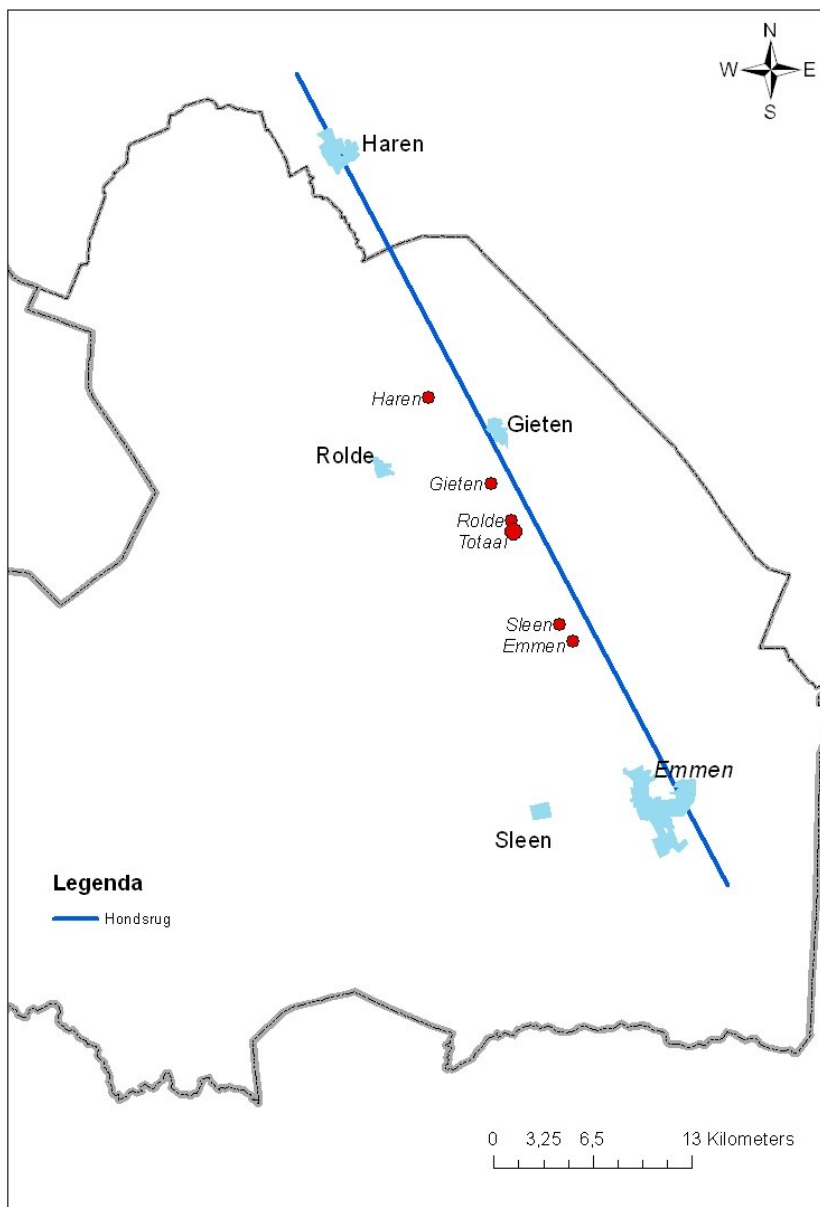
Cognitive distance-decay is goed terug te zien in figuur 5.6. De inwoners zijn vrij unaniem over de begrenzing van het gebied dichtbij hun woonplaats, maar de grenzen worden vager naarmate de afstand vanaf de woonplaats toeneemt. Dat is ook logisch, gezien het feit mensen het gebied dat aan hun woonplaats grenst het beste kennen, daar kunnen mensen met meer zekerheid aangeven waar het gebied zich bevindt.

Daarnaast is er veel variatie in vorm van het gebied te zien, zowel binnen de woonplaatsgroepen als tussen de woonplaatsgroepen. Zo is in het kaartje van Gieten zowel de langgerekte vorm Groningen – Emmen terug te vinden als de meer cirkelachtige-vorm in het midden van de kaart. Bij Haren en Emmen is een soort concentrisch cirkelpatroon te zien dat zich verder van de woonplaats opschuift.

Er is nog een manier om te laten zien dat er sprake is van distance decay in deze steekproef. ArcGis kan van alle polygonen die de respondenten hebben ingetekend het middelpunt (de centroïde) berekenen. Van alle middelpunten kan vervolgens weer het gemiddelde middelpunt berekend worden. In figuur 5.7 is te zien dat de gemiddelde centroïde van alle respondenten in totaal iets ten noorden van Borger en ten zuiden van Gieten ligt. Dit strookt met het beeld van figuur (grenzendichtheden-totaal) dat het centrale deel van het gebied rond Gieten en Borger lijkt te liggen. Vervolgens kan voor de afzonderlijke woonplaatsen de gemiddelde centroïde worden berekend. Als er sprake is van distance decay, dan zou het gemiddelde (per woonplaats) vanuit het totale

gemiddelde bekeken moeten opschuiven richting de woonplaats. Dit lijkt voor bijna alle plaatsen het geval te zijn. Rolde is in dit geval de uitzondering, die begrenzing ligt vrijwel gelijk aan het gemiddelde. Deze zou meer richting het noordwesten moeten liggen. Tenslotte is het opmerkelijk om te zien dat de gemiddelden allemaal vrijwel op de fysieke hondsrug liggen. Kennelijk is de Hondsrug zelf een belangrijk focus-punt voor mensen bij de beeldvorming van het gebied. De constatering die eerder gedaan werd dat het centrum van het gebied zich rond Borger en Gieten bevindt lijkt niet te stroken met bovenstaande figuur. Hier speelt de distance-decay een rol bij. Wordt de aanname gedaan dat de distance-decay van de inwoners ten zuiden van het centrum opgeheven wordt door de decay van de inwoners ten noorden, dan zou de aanname wel kloppen; het totale gemiddelde ligt wel tussen Gieten en Borger.

Gemiddelde middelpunten van polygonen

Figuur 5.7 – Gemiddelde middelpunten per woonplaats

5.4 Free Association

Om een van de eerste vragen in de enquête te beantwoorden moesten respondenten 3 tot 5 kenmerken noemen die hen te binnen schoot bij de term “het Hondsruggebied”. De associaties van mensen waren waardeoordelen, of typerende kenmerken of zaken die hen als eerste te binnen schoten en zijn in de meest rechtse kolom van tabel 5.2 terug te vinden. De coderingen die door de onderzoeker aan de associaties zijn toegekend zijn links in de tabel terug te vinden.

Hoofdcodering	Codering	Aantal	Voorbeeld	
Fysieke Kenmerken/ Landschap (77)	Vegetatie	83	Bos, weide, heide, veel weide	
	Reliëf	71	Niveauverschillen, hoog, glooiing, beekdal	
	Geschiedenis	34	Hunebed, Stuwing IJstijd,	
	Bodem	20	Zand-Veen, veengebied, beekdal	
	Bebouwing	20	Mooie dorpen, brinkdorpen	
	Toerisme	19	Veenmuseum, toerisme, dierentuin	
	Inwoners	14	Gemoedelijk, druk	
	Dieren	12	Dieren, ruimte voor wild	
	Het Weer	11	Weersverschillen, het weer	
	Water	9	Water, Drentse Aa	
	Geografische positie	8	Groningen-Drenthe, central, Drenthe	
	Waarneming	Rust	49	Rust, Rustig, Rust
Uitzicht		28	Ruimte, open plekken, weids	
Waardering	Positief Waardeoordeel	57	Mooie dorpen, prachtige omgeving	
	Negatief Waardeoordeel	3	Slechte fietspaden	
	Overig	51	Recreatie, plezierig wonen, industrie	

Tabel 5.2 – Free Association;
associaties en coderingen

Vele van de associaties hadden betrekking op fysieke kenmerken van het gebied. Daarnaast hadden een aantal associaties betrekking op de rust en het uitzicht van het gebied. In tabel 5.2 zijn de aantallen per associatie terug te vinden. In totaal zijn er 562 coderingen door de onderzoeker toegekend. Eén associatie kan onder twee codes geplaatst zijn. Zo is de associatie 'Drentse Aa' zowel onder de code 'landschap' als de code 'geografische positie' geplaatst.

De meeste associaties zijn terug te vinden in de categorieën Vegetatie, Reliëf en Rust. Veel van de associaties die respondenten aandroegen hadden betrekking op fysieke kenmerken van het landschap. Het gebied wordt vooral gezien als heuvelachtig en glooiend, met bos en heide. In de tabel is terug te zien dat fysieke kenmerken van de regio (vegetatie, geschiedenis, reliëf, de bodem) een belangrijke plaats innemen in de identiteit die de mensen toekennen. Ook de combinatie van fysieke en menselijke factoren (zoals in de categorieën Rust en Uitzicht) is terug te vinden in de tabel.

5.5 Identity-Markers

De respondenten hebben een aantal kenmerken beoordeeld op mate van kenmerkendheid voor het Hondsruggebied door het geven van een cijfer tussen de 1 (absoluut niet kenmerkend) en 5 (heel kenmerkend). De respondenten die de vraag met 'weet niet' worden buiten deze berekening gehouden. Deze groep is terug te vinden in de kolom 'missing' van tabel 5.3

Centrummaten van de Identity-Markers

Kenmerk	N		Mean	Std. Error	Median	Mode	Std. Dev
	Valid	Missing (%)					
Hunebedden	143	2,6	4,31	0,081	5	5	0,973
Esbinkdorp	145	1,3	4,27	0,071	4	5	0,852
Brinken	142	3,4	4,22	0,087	5	5	1,032
Zwerfkeien	145	1,3	4,21	0,081	4	5	0,971
Vennetjes	140	4,6	4,12	0,081	4	4	0,956
Halfopen Landschap	147	0	3,97	0,064	4	4	0,776
Houtwallen	133	9,5	3,95	0,09	4	5	1,039
Grafheuvels	138	6,1	3,93	0,093	4	5	1,095
Kronkelende wegen	145	1,3	3,93	0,084	4	4	1,011
Glooiend landschap	146	0,6	3,92	0,086	4	4	1,034
Heide	145	1,3	3,91	0,095	4	5	1,148
Hoogteverschil	141	3,9	3,87	0,092	4	4	1,097
Heuveltjes	147	0	3,81	0,081	4	4	0,982
Akkerbouw	144	1,8	3,8	0,088	4	4	1,055
Loofbos	140	4,6	3,73	0,085	4	4	1,01
Veeteelt	145	1,3	3,7	0,092	4	4	1,108
Klein Grasland	142	3,4	3,69	0,081	4	4	0,969
Meanderende beek	140	4,6	3,54	0,105	4	4	1,243
Open Landschap	145	1,3	3,53	0,088	4	4	1,054
Karresporen	131	10,8	3,44	0,106	4	4	1,21
Stuifzand	140	4,6	3,32	0,095	3	3	1,121
Stuwwal	107	27,2	3,2	0,115	3	4	1,185
Keileem	80	45,8	3,06	0,135	3	4	1,205
Klein Veen	130	11,4	3,01	0,113	3	4	1,285
Dekzand	73	50,3	2,97	0,134	3	3	1,142
Pingo's	42	71	2,95	0,215	3	2&4	1,396
Naaldbos	144	1,8	2,85	0,102	3	2&3	1,229
Vlak Gebied	140	4,6	2,71	0,109	3	1&4	1,294
Lintdorp	129	12	2,65	0,131	2	1	1,488
Potklei	66	55,1	2,55	0,135	3	3	1,098
Rechte wegen	144	1,8	2,51	0,091	3	3	1,097
Klei	125	14,9	1,86	0,105	1	1	1,173

Tabel 5.3

Centrummaten van de Identity-markers

In de eerste kolom van tabel 5.3 zijn de kenmerken opgesomd. In de 'N-kolom' zijn het aantal cases te zijn dat meegenomen is in de berekeningen en daarnaast het aantal missing-values. De missing values komen overeen met categorie 'weet niet' uit de enquête. In de volgende kolommen zijn opeenvolgend het gemiddelde, de standaardfout van het gemiddelde, de mediaan, de modus en de standaardafwijking te vinden.

Eén van de eerste dingen die opvalt is de non-respons in het aantal missing values bij geologische termen als 'dekzand', 'stuwwal' en 'pingo-ruïnes' en datgene dat in het landschap te zien is, namelijk 'stuifzand, hoogteverschil' en 'vennetjes'. Het lijkt erop dat mensen vaak de wetenschappelijke term voor een verschijnsel niet kennen, maar het fysieke kenmerk zelf in het landschap wel kenmerkend vinden. Bij kenmerken met een hoger aantal missing values is vaak ook een hogere standaardfout van het gemiddelde terug te vinden. De standaardfout zegt iets over de nauwkeurigheid van het gemiddelde; hoe kleiner je steekproef, hoe groter de spreiding van de gemiddelden en dus de afwijking tot het gemiddelde van de populatie.

De kenmerken Hunebedden (4,31), Es-Brinkdorpen (4,27), Brinken (4,22), Zwerfkeien (4,21) en Vennetjes (4,12) hebben een gemiddelde dat boven de 4 ligt. De standaardfout van deze gemiddelden ligt rond de 0,8. Binnen deze steekproef is dat een lage waarde, er liggen maar 2 waarden iets onder de 0,8; namelijk Halfopen Landschap (0,64) en Es-Brinkdorpen (0,71). Officieel mag een gemiddelde alleen voor interval of ratio-variabelen berekend worden. Omdat hier sprake is van een ordinale variabele moet de aanname van equidistante intervallen genomen worden. We nemen hier aan dat de afstanden tussen de groepen (van de ordinale variabele) even groot zijn. Daardoor mogen de ordinale categorieën als numerieke cijfers benaderd worden. Wat verder opvalt is het feit dat er eigenlijk allemaal hoge scores gegeven zijn. Alleen 'klei' zit met een gemiddelde van 1,8 (ruim) onder de 2,5.

Het gemiddelde zegt alleen iets over het centrum van een verdeling, niet over de spreiding van de data rond dat centrum. De standaardafwijking is een getal dat iets zegt over de spreiding van de data. Uitgaande van een normale verdeling ligt 68% van de data tussen het gemiddelde + en - 1x de standaardafwijking. Dus hoe hooger de standaardafwijking, hoe groter de spreiding van je dataset. In dit geval betekent een lage standaardafwijking dat de respondenten het in grote mate met elkaar eens zijn over de kenmerkendheid van een kenmerk. De kenmerken met hoge gemiddelden hebben veelal ook lage standaardafwijkingen (Hunebedden, 0.973; Es-Brinkdorpen, 0,852; Brinken, 1.032; Zwerfkeien, 0.971 en Vennetjes, 0.956)

De modus is een centrummaat die aangeeft welk getal het vaakst genoemd is door respondenten. Het gemiddelde laat zich (vooral in kleine steekproeven) sterk beïnvloeden door extreme waarden. Daarom wordt de modus vaak als centrummaat toegevoegd aan een tabel. Vennetjes heeft een modus van 4; Hunebedden, Es-Brinkdorpen, Brinken en Zwerfkeien hebben een modus van 5. De mediaan is een andere centrummaat die als voordeel heeft dat extreme waarden minder invloed hebben. Uit de tabel blijkt al dat de modus en mediaan niet veel van elkaar verschillen in dit onderzoek. Alleen bij Es-Brinkdorp (modus 5, mediaan 4) en Zwerfkeien (mediaan 4, modus 5) verschillen beide maten van

elkaar. De modus heeft als voordeel dat hij goed werkt bij ordinale of nominale variabelen. Bij ratio- of intervalvariabelen zijn er teveel mogelijkheden in de data voor een effectieve modus. In dit onderzoek is weinig sprake van extreme waarden omdat de categorieën dicht bij elkaar liggen en zou misschien alleen een modus volstaan, toch zijn voor de volledigheid alle centrummaten opgenomen in de tabel.

In dit onderzoek is het gemiddelde een goede centrummaat om te gebruiken omdat het risico op grote invloed van uitschieterende waarden afwezig is. Het gemiddelde geeft dus een goed gegeneraliseerd beeld van de steekproef. Kenmerken als Hunebedden, Brinken, Es-brinkdorpen, zwerfkeien en vennetjes hebben allemaal hoge scores, net als Grafheuvels, Heide, Glooiend Landschap, Houtwallen, Kronkelende wegen en Halfopen Landschap, die net onder de 4 scoren. Ook hebben deze kenmerken allemaal een modus/mediaan van 4 of 5. In de gehele steekproef vindt men de bovenstaande kenmerken het meest bij het Hondsruggebied passen. In de volgende paragrafen zal onderzocht worden of er verschillen in de steekproef zitten, bijvoorbeeld met geslacht, woonplaats of leeftijd.

5.5.2 Leeftijd en de gemiddelden van kenmerken

Een mogelijk verband tussen leeftijd en de waardering van kenmerken kan op drie verschillende manieren worden onderzocht. Deze manieren hangen samen met de keuzes die gemaakt moeten worden over het type variabele waarin je de data zet. De eerste manier is het uitvoeren van de parametrische One-Way ANOVA toets. Hier moet wel een extra aanname voor gedaan worden, namelijk aanname van equidistante verschillen. Deze aanname zegt dat de afstand tussen de verschillende antwoordcategorieën van waardering gelijk zijn. Een waardering '4' is dus exact 2x zo hoog als een waardering '2'. Het alternatief, is de non-parametrische Chi-kwadraat toets. Deze toets is minder krachtig en maakt minder goed gebruik van de beschikbare data. Er is dus voor gekozen om een One-Way ANOVA toets uit te voeren.

De ANOVA toets test of er verschillen in waardering zijn tussen de verschillende groepen. De leeftijdsgroepen zijn op dezelfde manier ingedeeld als de manier die het CBS over algemeen gebruikt (CBS, 2012), te weten 20-40, 41-60, 61-80 en 80+.

De One-Way ANOVA vindt significante verschillen ($p < .05$) bij de elementen klei (.001), zwerfkeien (.003), grafheuvels (.044), houtwallen (.041), meanderende beek (.025) en es- & brinkdorpen (.012). Alle uitkomsten zijn terug te vinden in tabel 5.4

Kenmerk	Sum of Squares	Df	F	Sig	Mean
Klei	170,688	124	5,804	0,001*	1,86
Zwerfkeien	135,793	144	4,757	0,003*	4,21
Esbrinkdorp	104,51	144	3,796	0,012*	4,27
Meanderende Beek	214,743	139	3,204	0,025*	3,54
Houtwallen	142,632	132	2,832	0,041*	3,95
Grafheuvels	164,413	137	2,78	0,044*	3,93
Hoogteverschil	168,44	140	2,386	0,072	3,87
Brinken	150,232	141	2,266	0,084	4,22
Naaldbos	215,938	143	2,052	0,109	2,85
Klein Veen	212,922	129	1,402	0,245	3,01
Vennetjes	126,936	139	1,205	0,31	4,12
Klein Grasland	132,366	141	1,201	0,312	3,69
Heuveltjes	140,667	146	1,152	0,33	3,81
Glooiend Landschap	155,014	145	1,029	0,382	3,92
Dekzand	93,945	72	0,957	0,418	2,97
Heide	189,834	144	0,944	0,421	3,91
Stuifzand	174,536	139	0,795	0,499	3,32
Open Landschap	160,11	144	0,701	0,553	3,53
Pingo's	79,905	41	0,695	0,561	2,95
Hunebedden	134,462	142	0,62	0,603	4,31
Potklei	78,364	65	0,611	0,611	2,55
Loofbos	141,686	139	0,536	0,658	3,73
Vlak gebied	232,571	139	0,528	0,664	2,71
Stuwwal	148,879	106	0,414	0,743	3,2
Karresporen	190,321	130	0,378	0,769	3,44
Akkerbouw	159,16	143	0,306	0,821	3,8
Kronkelende wegen	147,31	144	0,303	0,823	3,93
Keileem	144,688	79	0,247	0,864	3,06
Halfopen Landschap	87,891	146	0,235	0,872	3,97
Rechte wegen	171,972	143	0,139	0,936	2,51
Lintdorp	283,302	128	0,101	0,959	2,65
Veeteelt	176,648	144	0,083	0,969	3,7

Tabel 5.4 – Uitkomsten One-Way ANOVA Leeftijd en kenmerkendheid
 (* = significant voor P= 0.05)

De Bonferroni-toets (een toets die aangeeft wat de verschillen tussen de leeftijden zijn) vindt bij het kenmerk 'stuifzand' geen significante verschillen tussen de leeftijdsgroepen. Bij 'klei' Bij het kenmerk 'zwerfkeien' zitten de verschillen tussen de groepen 21 – 40 en de groepen 41 – 60 en 61 - 80. Oudere groepen vinden de zwerfkeien kenmerkender dan de jongere groepen. Es- en Brinkdorpen worden door de groepen 45 – 65 en 65 – 100 kenmerkender gevonden dan door de groep 21 – 40. Zie verder tabel 5.5

Er zijn dus een aantal verschillen aan te wijzen, vooral de groep 21-40 wijkt af.

Kenmerkendheid	Leeftijdsgroep	t.o.v.	Mean Difference	Std. Error	Sig
Klei	21-40	41-60	0,845	.321	.053
		61-80	1,249	.315	.001
		80+	1,479	.532	.038
Zwerfkeien	21-40	41-60	-0,735	.264	.037
		61-80	-0,963	.261	.002
Grafheuvels	21-40	61-80	-0,813	.301	.046
Meanderende Beek	21-40	61-80	-1,034	.341	.018
Es-/Brinkdorp	21-40	41-60	-0,722	.239	.018
		61-80	-0,785	.237	.007

Tabel 5.5 – Significante uitkomsten Bonferoni-toets Leeftijd

Tabel 5.5 laat een aantal sterk significante uitkomsten zien, vooral bij het kenmerk 'klei', waarin de jongere groep afwijkt van alle andere. De kolom 'Mean Difference' geeft de richting van het verschil aan. De groep 21-40 vindt klei dus meer kenmerkend (positieve waarde in de kolom) dan de overige groepen. De andere kenmerken achten zij minder kenmerkend dan de oudere groepen. Het kan zijn dat het leeftijdseffect veroorzaakt wordt door het feit dat sommige kenmerken pas later als echt typerend worden gezien, misschien door meer levenservaring. Toch zijn het maar een aantal kenmerken waar een leeftijdseffect tussen twee groepen optreedt. Ook het uitvoeren van correlaties wijst op het feit dat er nauwelijks verband te vinden is tussen beide variabelen. Dit beeld wordt bevestigd door ander onderzoek over regionale identiteit (bijvoorbeeld in het Zuiden van Virginia, USA; Williams et al, 1995). Het lijkt er dus op dat er door de leeftijden heen en vrij unaniem beeld bestaat over de typerende kenmerken van het Hondsruggebied.

5.5.3 Geslacht en gemiddelden van kenmerken.

Om te onderzoeken of geslacht effect heeft op de mate waarin mensen een kenmerk als typerend zien, kan SPSS een T-toets voor twee onafhankelijke steekproeven uitvoeren. Deze toets vergelijkt de gemiddelden van beide groepen. Op een betrouwbaarheidsinterval van 95% komt alleen 'Houtwallen' als significant naar voren (.031). Het verschil tussen mannen en vrouwen is daar 0,4 punt. Naast 'houtwallen' neigen 'vlak gebied' en 'meanderende beken' heel sterk naar een significant verschil met een P-waarde van respectievelijk .055 en .057. Hier liggen de gemiddelden ook ongeveer 0,4 punt uit elkaar. Officieel moet er in de T-toets een ratio-variabele getoetst worden, strikt officieel gesproken mag kenmerkendheid (een ordinale variabele) dus niet met deze toets getest worden. Ook hier wordt de aanname van equidistante intervallen gedaan om de T-toets te mogen uitvoeren. Het feit dat in dit onderzoek de leeftijdsgroepen niet even groot zijn is geen probleem omdat de toets zelf rekening houdt met verschil in groepen. In tabel 5.6 staan alle uitkomsten van de T-toets. Er lijkt geen geslachts-effect aanwezig te zijn in de steekproef, ook gelet op de zeer zwakke significantie van andere kenmerken.

Kenmerkendheid	Levene's Test for Equality of Variances		T-test Equality of Mean	
	F	Sig.	Sig. (2-tailed)	Mean Difference
Naaldbos	,305	,581	0,839	-0,044
			0,841	-0,044
Loofbos	,429	,513	0,709	0,067
			0,711	0,067
Akkerbouw	,415	,520	0,991	-0,002
			0,991	-0,002
Veeteelt	,061	,805	0,657	0,086
			0,664	0,086
Dekzand	,063	,803	0,429	-0,216
			0,428	-0,216
Stuifzand	,415	,521	0,365	0,181
			0,383	0,181
Heide	,116	,734	0,332	0,194
			0,34	0,194
Klein veen	,390	,533	0,536	0,146
			0,528	0,146
Klein grasland	1,219	,271	0,416	0,139
			0,434	0,139
Klei	,850	,358	0,276	0,239
			0,253	0,239
Potklei	,442	,508	0,195	0,363
			0,186	0,363
Keileem	,689	,409	0,243	-0,327
			0,234	-0,327
Zwerfkeien	,154	,695	0,428	-0,135
			0,422	-0,135
Hunebedden	,663	,417	0,772	-0,05
			0,779	-0,05
Grafheuvel	,083	,774	0,73	-0,068
			0,73	-0,068
Pingo's	2,152	,150	0,948	0,03
			0,951	0,03
Stuwwal	,142	,707	0,32	-0,235
			0,312	-0,235
Houtwallen	,462	,498	0,031	0,401
			0,032	0,401

Kenmerkendheid	Equality of Variances		T-test Equality of Mean	
	F	Sig.	Sig. (2-tailed)	Mean Difference
Vennetjes	,052	,820	0,861	0,03
			0,86	0,03
Meanderende Beek	4,581	,034	0,574	-0,125
			0,547	-0,125
Karresporen	,283	,596	0,706	0,085
			0,714	0,085
Brinken	,396	,530	0,246	-0,214
			0,237	-0,214
Esbrinkdorp	,183	,669	0,768	0,044
			0,77	0,044
Lintdorp	,094	,759	0,834	-0,058
			0,835	-0,058
Halfopen landschap	,167	,683	0,14	0,199
			0,138	0,199
Open landschap	,271	,603	0,279	0,2
			0,266	0,2
Kronkelende wegen	,056	,813	0,661	0,078
			0,659	0,078
Rechte wegen	,004	,947	0,122	0,297
			0,118	0,297
Vlak gebied	1,430	,234	0,055	0,44
			0,061	0,44
Heuveltjes	,661	,418	0,564	0,099
			0,555	0,099
Hoogteverschil	,034	,855	0,552	0,117
			0,553	0,117
Glooiend landschap	3,878	,051	0,842	-0,036
			0,828	-0,036

Tabel 5.6 – Uitkomsten T-Toets geslacht

5.5.4 Woonplaats en gemiddelde kenmerken

Woonplaats lijkt wel significant invloed te hebben op waardering. Een One-Way ANOVA toets, met kenmerkendheid als ratio-variabele, geeft de volgende uitkomsten

Kenmerk	Sum of Squares	Df	F	Sig	Mean
Akkerbouw	159,16	143	10,512	0,000*	3,8
Brinken	150,232	141	8,085	0,000*	4,22
Esbrinkdorp	104,51	144	7,245	0,000*	4,27
Heide	189,834	144	5,475	0,000*	3,91
Meanderende Beek	214,743	139	7,266	0,000*	3,54
Rechte wegen	171,972	143	6,87	0,000*	2,51
Houtwallen	142,632	132	4,664	0,002*	3,95
Zwerfkeien	135,793	144	4,278	0,003*	4,21
Karresporen	190,321	130	3,977	0,005*	3,44
Grafheuvels	164,413	137	3,631	0,008*	3,93
Vlak gebied	232,571	139	3,493	0,01*	2,71
Glooiend Landschap	155,014	145	3,071	0,018*	3,92
Vennetjes	126,936	139	2,727	0,032*	4,12
Klei	170,688	124	2,548	0,043*	1,86
Hunebedden	134,462	142	2,335	0,059	4,31
Lintdorp	283,302	128	2,264	0,066	2,65
Naaldbos	215,938	143	2,093	0,085	2,85
Kronkelende wegen	147,31	144	2,027	0,094	3,93
Stuifzand	174,536	139	1,809	0,131	3,32
Stuwwal	148,879	106	1,624	0,174	3,2
Heuveltjes	140,667	146	1,337	0,259	3,81
Klein Veen	212,922	129	1,252	0,292	3,01
Dekzand	93,945	72	1,053	0,386	2,97
Loofbos	141,686	139	1,021	0,399	3,73
Pingo's	79,905	41	0,976	0,432	2,95
Klein Grasland	132,366	141	0,955	0,434	3,69
Keileem	144,688	79	0,906	0,465	3,06
Potklei	78,364	65	0,848	0,500	2,55
Veeteelt	176,648	144	0,712	0,585	3,7
Hoogteverschil	168,44	140	0,546	0,702	3,87
Halfopen Landschap	87,891	146	0,437	0,782	3,97
Open Landschap	160,11	144	0,352	0,842	3,53

Tabel 5.7 - Uitkomsten ANOVA Woonplaats.
(* = significant voor P=0,05)

De volgende kenmerken hebben significante verschillen: Akkerbouw, Heide, Klei, Zwerfkeien, Grafheuvels, Houtwallen, Venntjes, Meanderende Rivier, Karresporen, Brinken, Es-/Brinkdorp, Rechte Wegen, Vlak gebied en Glooiend Landschap. In de onderstaande Bonferroni-toets staan de verschillen verder gespecificeerd.

Kenmerk	Woonplaats	T.o.v.	Mean Difference	Std. Error	Sig.
Akkerbouw	Haren	Gieten	-1,414	.246	.000
		Rolde	-1,288	.253	.000
		Sleen	-1,181	.246	.000
		Emmen	-1,145	.248	.000
Heide	Haren	Rolde	-1,226	.282	.000
		Sleen	-1,065	.292	.003
		Emmen	-0,957	.287	.009
		(Gieten)	-0,76	.282	.085
Klei	Rolde	Haren	-1,033	.228	.027
Zwerfkeien	Rolde	Haren	0,815	.253	.016
		Emmen	0,722	.245	.037
Grafheuvels	Gieten	Haren	1,037	.287	.004
Houtwallen	Emmen	Gieten	-0,874	.274	.018
		Rolde	-1,04	.279	.003
		Sleen	-0,8	.269	.035
		Haren	-0,985	.274	.005
Meanderende Beek	Emmen	Gieten	-1,045	.298	.006
		Rolde	-1,576	.309	.000
		Sleen	-1,131	.303	.003
Karresporen	Rolde	Emmen	1,307	.339	.002

Tabel 5.8 – Significante Resultaten Bonferroni –toets Woonplaats. Vervolg op volgende bladzijde.

Brinken	Haren	Gieten	-0,863	.250	.007
		Rolde	-0,852	.256	.011
		Sleen	-0,896	.250	.005
	Emmen	Rolde	-0,96	.249	.002
		Gieten	-0,948	.254	.003
		Sleen	-0,993	.248	.001
Es- & Brinkdorpen	Haren	Gieten	-0,672	.205	.013
		Rolde	-0,839	.210	.001
		Sleen	-0,672	.205	.013
	Emmen	Gieten	-0,638	.205	.022
		Rolde	-0,805	.210	.002
		Sleen	-0,638	.205	.022
Rechte Wegen	Haren	Gieten	-1,048	.267	.001
		Sleen	10,881	.267	.012
		Emmen	-1,214	.267	.000
	Rolde	Emmen	-0,808	.272	.036

Tabel 5.8 – Vervolg Bonferroni-toets Woonplaats.

Haren

In Haren vindt men akkerbouw en heide minder kenmerkend dan in de overige Drentse plaatsen. En ook de rechte wegen zijn volgens de Harenaren significant minder kenmerkend, dan volgens de mensen uit Gieten, Sleen en Emmen. In Haren vindt men klei significant meer kenmerkend dan dat de inwoners van Rolde dat vinden.

Deze resultaten zouden voort kunnen komen uit het feit dat Haren in een gebied ligt met meer grasland (en dus klei-ondergrond), en minder akkerbouw dan verder naar het zuiden toe.

Rolde

Inwoners van Rolde vinden de karresporen meer kenmerkend dan inwoners van Emmen, misschien door de nabijheid van het Baloërveld, waar veel karresporen te vinden zijn. Tenslotte vindt men een glooiend landschap kenmerkender dan inwoners van Emmen. Rolde ligt zelf op een rug, maar ligt ook in een gebied met veel heuvels en glooiing, misschien dat dit het verschil met Emmen verklaart.

Emmen

De inwoners van Emmen vinden meanderende beken minder kenmerkend dan inwoners van Rolde, Gieten en Sleen. Rolde, Gieten en Sleen liggen in streken waar tussen de akkerbouwgebieden ook graslanden te vinden zijn, die van oudsher rond de nattere beekdalen gelegen waren. In die lagere delen lopen nu nog steeds verschillende sloten, greppels en beken. In Emmen speelt dit misschien minder een rol. Verschillen met Haren waren niet significant.

Een laatste opmerkelijk verschil is het feit dat inwoners van Haren en Emmen samen een groep vormen die Brinken en Es- en Brinkdorpen minder kenmerkend vinden dan de groep inwoners van

Gieten, Sleen en Rolde samen. De oude brinken van Haren en Emmen zijn niet meer herkenbaar in het dorp. Het zijn van oorsprong wel esdorpen, maar als zodanig niet meer herkenbaar. Misschien dat daardoor het karakter van het dorp is veranderd, waardoor mensen het nu niet meer als typerend zien.

Algemeen

Er zijn duidelijke regionale verschillen aanwezig in wat men kenmerkend vindt voor het Hondsruggebied. Hier komt duidelijk naar voren dat elke respondent/groep respondenten antwoord geeft naar z'n eigen interpretatie en representatie van een gebied. Het lijkt erop dat de inwoners (mits ze vinden dat ze in het Hondsruggebied wonen) daar lokale kenmerken aan verbinden.

Het is niet zo dat inwoners van een bepaalde plaats het fout hebben, of minder goed dan andere inwoners. Het Geopark moet een manier verzinnen om aan te spreken bij al deze verschillende beelden en een soort gemeenschappelijke factor vinden om te laten zien dat deze gebieden met hun diversiteit allemaal iets gemeen hebben.

5.5.5 Invloed van Leeftijd op 'woont u in het Hondsruggebied'

Bij de variabelen leeftijd en de vraag of de bevolking in het Hondsruggebied wonen hebben we te maken met een ratio en een nominale (Binaire) variabele. Ook hier leent een T-toets zich voor het meten van een verschil in gemiddelde leeftijd tussen de groepen die wel of niet vinden dat ze in het Hondsruggebied wonen. Volgens de uitkomsten van de T-toets uit tabellen 5.9 en 5.10 zijn er net geen significante verschillen te bemerken in de gemiddelde leeftijden (Sig = .069, voor P=0,05). Een uitkomst van .06 neigt wel sterk naar een significante uitkomst. Er is geen data verzameld die nadere toelichting kan geven op mogelijke verklaringen voor mogelijke verschillen tussen de leeftijdsgroepen. Oudere mensen die lang in het gebied hebben gewoond, hebben er een geschiedenis en zijn misschien betrokken bij het gebied. Door middel van dieper onderzoek zouden hier meer gefundeerde uitspraken over gedaan kunnen worden.

	Woont U in het Hondsruggebied?	N	Mean	Std. Dev.	Std. Error Mean
Leeftijd	Ja	121	57,48	14,431	1,312
	Nee	26	63,15	13,821	2,71

Tabel 5.9 –Uitkomsten T-toets verband woonplaats in Hondsruggebied en leeftijd

Independent Samples Test								
		Equality of Variances		T-Test for Equality of Means				
		F	Sig	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std Error Difference
Leeftijd	Equal Variances Assumed	.383	.537	-1,832	145	0,069	-5,675	3,097
	Equal Variances not Assumed			-1,884	37,655	0,067	-5,675	3,011

Tabel 5.10 - Uitkomsten T-toets verband tussen Woonplaats in Hondsruggebied en leeftijd

5.5.6 Afstand tot Hondsrug en Woont u in het Hondsruggebied?

Met het RD-stelsel (de rijkdriehoekmeting) kan van elke postcode een X-en Y-coördinaat worden opgevraagd. Deze punten kunnen vervolgens in ArcGis worden ingevoerd (en gegeoreferend) zodat ze op de juiste plaats in de kaart komen te staan. Vervolgens kan ArcGis de kortste afstand berekenen van elk postcodepunt tot de Hondsrug (die ingevoerd is als lijn-feature op basis van de hoogtekkaart), met de tool 'generate near-table'. De tabel kan worden geëxporteerd naar SPSS en als ratio-variabele in statistische analyses worden gebruikt.

Om te testen of mensen die vinden dat ze niet in het gebied wonen ook verder weg wonen, kan een T-toets voor 2 onafhankelijke steekproeven worden gebruikt. Deze test vergelijkt de gemiddelde afstand van de groepen 'wel' en 'niet'. Er komt een sterk significante uitkomst uit de test (.009, de varianties zijn gelijk). Het verschil tussen beide groepen is gemiddeld 2000 meter. Zie verder figuur 5.11.

Independent Samples Test								
		Equality of Variances		T-Test for Equality of Means				
		F	Sig	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std Error Difference
Afstand tot Hondsrug	Equal Variances Assumed	.277	.599	-2,727	131	.007	-2077,9	762,1
	Equal Variances not Assumed			-2,758	36,437	.009	-2077,9	753,4

Tabel 5.11 - Uitkomsten T-Toets verband tussen afstand tot Hondsrug en woonplaats in Hondsruggebied

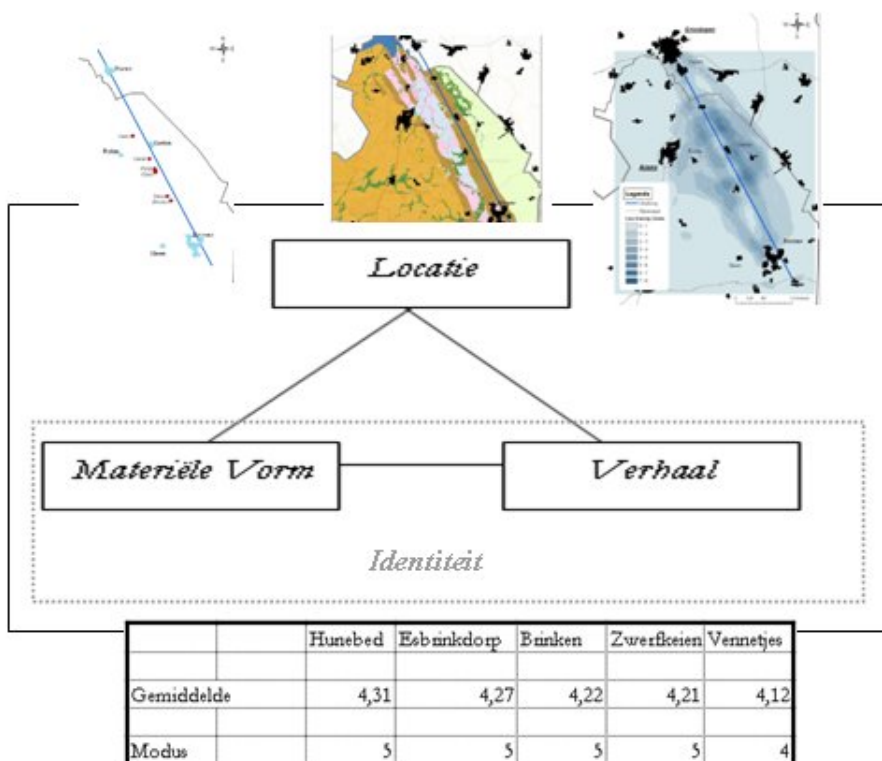
Volgens de resultaten van de toets kan gesteld worden dat mensen die dichterbij de Hondsrug wonen ook meer vinden dat ze in het Hondsruggebied wonen. Gezien de overige resultaten is dat niet verassend, maar wel een nieuwe bevestiging dat de Hondsrug zelf een erg belangrijk kenmerk is van het gebied.

Hoofdstuk 6 - Conclusie

In deze masterthesis is onderzoek gedaan naar de landschapkenmerken die volgens inwoners van het Hondsruggebied de regionale identiteit vormgeven. Een driedelig plaatsmodel met de componenten 'locatie', 'verhaal' en 'materiële vorm' heeft ten grondslag gelegen aan dit onderzoek. De materiële vorm (kenmerken) van een regio fungeert als context voor beleving en waardering van bevolking. Door de interactie van beide componenten met elkaar ontstaat het verhaal, de identiteit van een gebied.

Het model bleek goed toe te passen in de praktijk. De locatie van het Hondsruggebied is helder in kaart gebracht. Daarnaast is ook veel duidelijk geworden over de materiële vorm die de inwoners als kenmerkend zien voor het Hondsruggebied. Het plaatsmodel was ook toepasbaar op regio's als het Hondsruggebied. Vooraf aan het onderzoek is het model van Gieryn (2000) al uitgebreid door de onderzoeker met het begrip identiteit. Tijdens het verzamelen van data en het verwerken/analyseren van de data is het niet nodig geweest om het model te herzien. Het tegenovergestelde was eerder het geval; het model was een houvast voor nieuwe inzichten die in eerste instantie lastig leken te passen in het kader, maar later toch wel degelijk weer te geven waren. 'Activity Space' is een begrip wat naarmate het analyseren vorderde steeds belangrijker werd. Eerst leek het moeilijk te plaatsen, maar uiteindelijk past het onder 'verhaal', omdat de activity space bijdraagt aan het referentiekader waarmee mensen een representatie construeren en op de identiteit die iemand aan een plaats geeft. Ook de resultaten uit het onderzoek zijn simpel aan het model te koppelen, zoals met voorbeelden is weergegeven in figuur 6.1. Dit is misschien iets minder vreemd omdat het onderzoek op het model gestructureerd is, toch is een enorm veelzijdig en vruchtbaar onderzoek helemaal terug te voeren op een simpel driedelig model.

Het model is dus vooral goed in z'n eenvoud, het is moeilijk om iets te verzinnen dat een nuttige uitbreiding zou zijn, omdat alles afdoet aan de simpliciteit en duidelijkheid. Achteraf is misschien het toevoegen van 'identiteit' ook overbodig geweest, omdat locatie evengoed als kenmerk van een identiteit kan gelden en dus eigenlijk al in het model als geheel is verwerkt.

Figuur 6.1
Conceptueel model met
voorbeelden van data.

Over het algemeen kan op basis van de vrije associatie gezegd worden dat de bevolking vooral de vegetatie (bos, weide en heide) en het reliëf (niveaoverschillen en glooiing) als belangrijke eigenschappen van het gebied ziet.

De resultaten van de Likert-Scale kenmerken gaven aanvullende informatie over de eigenschappen van het gebied. Es- & Brinkdorpen kregen gemiddeld de hoogste scores (boven de 4), net als 'brinken', 'hunebedden', 'zwerfkeien' en 'vennetjes'. Grafheuvels, houtwallen, heide, halfopen landschap, kronkelende wegen en glooiend landschap hadden allemaal een gemiddelde score van meer dan 3.90. De overeenkomsten met de free-association zijn treffend: veel van de bovenstaande kenmerken zijn te vatten onder de codes 'vegetatie', 'reliëf' en 'geschiedenis'. Er lijkt op een uitzonderingen na geen leeftijdseffect op te treden bij het waarderen van de kenmerken. Beelden van correlaties bevestigen deze conclusie, zij geven aan dat er weinig samenhang te vinden is tussen beide variabelen. Het zou interessant zijn om in een vervolgonderzoek te bekijken of de groep 0-20 wel een sterk verschil geeft.

Uitkomsten wijzen erop dat mensen eerder geneigd zijn kenmerken uit hun directe omgeving als kenmerkend te zien (of kenmerken die verder weg zijn als minder kenmerkend aan te merken). In de literatuur over GIS was sprake van het begrip 'cognitive distance decay', dit lijkt ook hier doorwerking te hebben.

Uit de analyses van de mental maps van respondenten is gebleken dat de oostgrens van het Hondsruggebied eenduidiger wordt weergegeven dan de westgrens. Toch zijn er (net als bij de Likert-scale kenmerken) een aantal regionale verschillen. Zo is er in dit geval ook sterk sprake van distance decay. Er is meer overeenstemming over de grenzen van het gebied dichtbij de woonplaats als verder van de woonplaats vandaan.

Door dit onderzoek is veel duidelijk geworden over de kenmerken die de bevolking als identiteitsbepalend voor het Hondsruggebied ziet. Vooral landschapskenmerken met betrekking tot de vegetatie en het reliëf maken het Hondsruggebied tot wat het is. Ook de geschiedenis wordt belangrijk gevonden. De overtuiging dat de geschiedenis belangrijk is, geeft mogelijkheden voor het Geopark bij hun doel om de geologische geschiedenis en de cultuurhistorie onder de aandacht te brengen.

Daarnaast heeft de keuze van de onderzoeker om Haren mee te nemen in het onderzoek bewezen dat er plaatsen zijn buiten de grenzen die het Geopark aanhoudt die zich ook verbonden voelen met het Hondsruggebied. Ook tekenen veel respondenten de grenzen van het gebied door tot en met Groningen. Het Hondsruggebied is groter dan alleen de meewerkende gemeentes, gezien het feit dat het Hondsrugcomplex zich verder uitstrekt en het feit dat mensen buiten de gemeentes zich ook Hondsrugger voelen.

In dit onderzoek is duidelijk geworden dat mensen bekend zijn met het Hondsruggebied en er een beeld van kunnen schetsen. Er zijn echter grote verschillen tussen de beelden van de inwoners. Misschien is het beter om te spreken van vele identiteiten met een aantal duidelijke overeenkomsten dan één identiteit met een aantal duidelijke verschillen.

Hoofdstuk 7 - Reflectie en Aanbevelingen

7.1 – Inleiding

In dit hoofdstuk zullen een aantal fases en keuzes uit het onderzoek kritisch beoordeeld worden. Ook zullen er een aantal tips en mogelijkheden voor vervolgonderzoek genoemd worden. In paragraaf 7.2 zullen een aantal kanttekeningen geplaatst worden bij de theorie en de methode van dit onderzoek. In paragraaf 7.3 komt de data-verzameling aan de orde. Vervolgens zijn in paragraaf 7.4 kritische aantekeningen bij de analyse te vinden.

7.2 – Reflectie op de theorie en methode

In dit onderzoek is ervoor gekozen om identiteit te benaderen vanuit een gebied, om de specifieke karakteristieken die samen het gebied maken tot wat het is boven water te krijgen. Identiteit is echter niet los te koppelen van de mens die erbij betrokken is. Indirect onderzoek je met het vragen naar 'wat zijn uw eerste associaties' het verhaal dat elke inwoner individueel bij het gebied heeft. In dit onderzoek zijn dus eigenlijk al deze beelden bij elkaar genomen en is er gekeken of er overeenkomsten of verschillen per groep zijn. In dit onderzoek is (mede door de kwantitatieve aard) deze individuele representaties weinig eer aangedaan, omdat er alleen gekeken is naar het totaalplaatje van de steekproef. Met de Free-Association is geprobeerd alsnog kwalitatieve elementen toe te voegen, en dat heeft zeker vruchten afgeworpen. Maar ook daar is de data weer op een kwantitatieve manier geanalyseerd. Misschien waren er meer mogelijkheden om personen individueel te interviewen als er meer tijd voor handen was geweest.

Een ander punt in dit opzicht is het feit dat het Hondsruggebied geen homogeen gebied is. Heide is niet overal in het gebied te vinden, maar is het dan wel kenmerkend voor het hele gebied? De perceptie van inwoners leidt in dit geval wederom tot het antwoord. Misschien bestaat bij de mensen zelf wel het beeld dat een bepaald kenmerk voor het hele gebied typerend is. Buiten deze perceptie om valt er weinig te zeggen over het feit of een kenmerk nu wel typerend is voor het hele gebied. Daarnaast kan diversiteit ook een kenmerk zijn van een regio. Alleen moet degene die een nieuwe identiteit wil introduceren (het Geopark in dit geval) dan wel een gedeeld proces vinden dat aan de basis ligt van alle diversiteit.

Tenslotte waren de locaties van enquêteren geselecteerd op basis van gesprekken met een vertegenwoordiger van Geopark. Helaas waren de gekozen plaatsen minder bruikbaar voor correlaties omdat er een gat ontstond in afstand tot Hondsrug. Zowel Haren, Gieteren als Emmen liggen bovenop de rug, en Sleen + Rolde betrekkelijk ver weg (op een zijrug). In dit onderzoek zijn de correlaties alleen ondersteunend voor andere conclusies gebruikt. In het vervolg is het het overwegen waard om ook plaatsen in het tussengebied te kiezen om ook correlaties/regressies te kunnen berekenen.

7.3 – Reflectie op de dataverzameling

Tijdens het enquêteren kwam naar voren dat ‘kenmerkendheid’ of ‘typerendheid’ een dubbele lading kan hebben bij het invullen van een enquête. Zo zijn bijvoorbeeld hunebedden ruimschoots te vinden in het Hondsruggebied, en vinden sommige mensen hunebedden een kenmerk van het gebied. Aan de andere kant zijn hunebedden niet alleen in het Hondsruggebied te vinden, maar ook in andere gebieden van Drenthe, Groningen en Duitsland. Voor sommige mensen is dat een reden om het item als niet kenmerkend aan te duiden. Een deel van de oorzaak van dit probleem kan gevonden worden in de vraagstelling. Als er gevraagd wordt naar iets typerends, iets typisch ‘Hondsrugs’, dan vraag je eigenlijk naar een X-factor die in het geval van het Hondsruggebied lastig aan te wijzen is. Die X-Factor is eigenlijk de waardeirng van alle kenmerken samen en niet om dat ene kenmerk dat op geen andere plaats in de wereld te vinden is. In het vervolg is het mijns inziens handig om het woord ‘typerend’ te vermijden en het bij ‘een kenmerk van’ te houden.

Ook de manier waarop geënquêteerd wordt door de onderzoeker is vormend voor het onderzoek. Gezien het feit dat mensen het lastig vonden om de enquête in te vullen heeft de onderzoeker toelichting gegeven op het moment dat de respondenten daarom vroegen. Hier is voor gekozen om de zuiverheid van de data te verbeteren en het aantal niet-ingevulde, of verkeerd ingevulde vragen tot een minimum te beperken. Deze manier van enquêteren heeft ook persoonlijkere aard, en er wordt iets van een band gemaakt tussen de onderzoeker en respondenten, met vaak interessante nagesprekken tot gevolg. De invloed van de onderzoeker op de antwoorden zal groter zijn op deze manier van enquêteren dan bij enquêteren waar je mensen alleen het papier geeft en de respondenten hun gang laat gaan. Tijdens het enquêteren is dor de onderzoeker geprobeerd eerste de enquête op een zo strakke en vaste manier mogelijk af te ronden. Als een respondent niet duidelijk was wat er met een vraag werd bedoeld is de vraag hooguit op een andere manier gesteld, maar er is geen verdere uitleg gegeven bij de antwoordmogelijkheden. Vaak wilde de respondent het alsnog wel weten, maar die gesprekken werden uitgesteld tot na de enquête.

7.4 – Reflectie op de data-analyse

Bij het gebruik van statistiek moet er altijd rekening gehouden worden met andere, onzichtbare variabelen die in het spel zijn. Een praktisch voorbeeld hiervan is dat migratiegeschiedenis een rol van betekenis speelt bij een verband tussen woonplaats en waardering. Het kan altijd zijn dat een derde variabele onbedoeld invloed uitoefent in de werkelijkheid invloed uitoefent die je in je onderzoek niet meet, maar dat is inherent aan het gebruik van statistiek. In de ogen van de onderzoeker weegt dat nadeel niet op tegen de voordelen van statistiek, namelijk het kunnen doen van algemene uitspraken over een populatie en de cijfermatige aard van uitkomsten.

De variabele ‘beroep’ was helaas weinig bruikbaar. Voorafgaande aan het onderzoek de verwachting dat mensen met een beroep dat direct met het landschap verbonden was misschien een andere identiteit toekennen dan mensen die er minder direct mee verbonden zijn. Ondanks verschillende manieren van coderen zitten er in de steekproef van dit onderzoek te weinig respondenten die direct met het landschap zijn verbonden, waardoor deze verwachting niet te onderzoeken is. Tussen de andere beroepen waren geen statistisch significante verschillen aanwezig. Voor een vervolgonderzoek is het de moeite waard om deze steekproef te vergelijken met een steekproef onder bijvoorbeeld landbouwers, natuurbeheerders of landschapsarchitecten.

Referenties

- Berendsen, H.J.A. (2005) *Landschappelijk Nederland*.
- Clark, A. (2003), *The Penguin Dictionary of Geography*. (3rd ed.). London: Penguin Books.
- Cohen, L.A. (1842) Bijdragen tot de geologie van ons vaderland. I. De Hondsrug en deszelfs versteeningen. II. Geognostische beschrijving van den Hondsrug. *Tijdschrift voor Natuurlijke Geschiedenis en Physiologie*. 9, pp. 267-295.
- Crang, M. (2005) *Analysing qualitative materials*, in *Methods in Human Geography*.
- Creswell, T. (2005) *Place, a short introduction*. Malden: Blackwell
- Delanty G. & Rumford C. (2005) *Rethinking Europe. Social Theory and the implications for Europeanization*. London/New York: Routledge
- Devine-Wright, P. & Howes, Y. (2010) Disruption to place attachment and the protection of restorative environments: A wind energy case study. *Journal of Environmental Psychology* (30) 271-280.
- Entrikin, JN (1989) *Place, Region and Modernity*. In: Agnew JA, Duncan JS. (1989). *The Power of Place: Bringing Together Geographical and Sociological Imaginations*. Boston: Unwin Hyman. pp 30-43
- Fereday, J. & Muir-Cochrane E. (2006) *Demonstrating Rigor Using Thematic Analysis: A Hybrid Approach of Inductive and Deductive Coding and Theme Development*. *International Journal of Qualitative Methods*. Pp 80 - 92
- Gieryn, T. (2000) *A Space for Place in Sociology*. *Annual Review of Sociology*, 26, pp. 463-496
- Haartsen, T. et al (2002) *Measuring age differentials in representations of rurality in the Netherlands*. *Journal of Rural Studies* (19) 245-252
- Hägerstrand T. (1982) *Diorama, path and project*. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie* 73, pp 323-339.
- Holloway, L. & Hubbard, P. (2001) *People and Place: the extraordinary geographies of everyday life*. Essex: Prentice Hall.
- Hoving, A. (2010) *Identiteitsbepalende landschapskenmerken: een casestudy op het Hogeland*.
- Jorgensen, B & Stedman, R. (2006) *A comparative analysis of predictors of sense of place dimensions: Attachment to, dependence on and identification with lakeshore properties*. *Journal of Environmental Management* (79) 316-327
- Karsijns, P.J. (2011) *Mental Maps en GIS*.
- Kitchin, R & Blades, M (2002) *The Cognition of Geographic Space*. London: Tauris & Co.
- Knez, I. (2005) *Attachment and identity as related to a place and its perceived climate*. *Journal of Environmental Psychology*, 25, 205 - 218
- Knox, P & Marston, S. (2007) *Human Geography: Places and Regions in a Global Context*. New Jersey, Prentice Hall.
- Nederpel, V. (2004) *Landschapselementen, identiteit of onzekerheid? G&G Rapport Honselersdijk*

- Norušis, M. (2006) *SPSS 14.0 Guide to Data Analysis*. Prentice Hall.
- Paasi A. (2002) Bounded Spaces in the Mobile World: Deconstructing 'Regional Identity'. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie* 93(2), pp. 137-148
- Paasi A. (2003) Region and Place: regional identity in question. *Progress in Human Geography*, 27(4), pp. 475-485.
- Raitz, K. B. & Ulack, R. (1981). Cognitive Maps of Appalachia. *The Geographical Review*, 71(2):201-213
- Rappol, M, (1992) *In de Bodem van Drenthe*. Amsterdam: Lingua Terra
Hoofdstuk 1 – Inleiding in de Geologische landschappen van Drenthe.
- Rappol, M & Castel, I. (1992) *In de Bodem van Drenthe*. Amsterdam: Lingua Terra
Hoofdstuk 7 – Het Weichsalien: Drenthe in de laatste ijstijd.
- Rappol, M. & Kluiving, S.J. (1992) *In de Bodem van Drenthe: Lingua Terra*
Hoofdstuk 6 – De Landijsbedekking in de voorlaatste ijstijd.
- Rolph, T. (2008) A pragmatic Sense of Place. In: F. Vanclay et al (red.) *Making Sense of Place* Canberra: Museum of Australia Press. Chapter 30
- Shortridge, J. R. (1985). The Vernacular Middle West. *Annals of the Association of American Geographers* , Vol. 75, No. 1 (Mar., 1985).(pp. 48-57)
- Simon, C.J.M. (2005) *Ruimte voor identiteit: de productie en reproductie van streekidentiteiten in Nederland*. Groningen: S.I.
- Soja, E. (1989) *Postmodern Geographies: The Reassertion of Space in Critical Social Theory*. London: Verso Press
- Stedman, R. (2003) Is it really just a social Construction?: The Contribution of the physical environment to sense of place. *Society and Natural Resources* (16) 671-685
- Tempelman, S. (1999) Duiken in het duister: een gematigd constructivistisch benadering van culturele identiteit. *Migrantenstudies* 15(2) 70-82
- Twigger-Ross, C. L., & Uzzell, D. L. (1996). Place and identity processes. *Journal of Environmental Psychology*, 16, 205–220
- Valentine, G (in Flowerdew, R & Martin, D. 2005, *Methods in Human Geography*)
- Vanclay, F. (2008) Place Matters. In: F. Vanclay et al (red.) *Making Sense of Place*. Canberra: Museum of Australia Press. Chapter 1.
- Van Patten, S. R., & Williams, D. R. (2008). Problems in place: Using discursive social psychology to investigate the meanings of seasonal homes. *Leisure Sciences*, 30, 448-464.
- Vervloet, J. (2010) *Het Nederlandse Landschap: een historisch-geografische benadering*. Matrijs
- Williams, D. R. , McDonald, C. D., Ride n, C. M., & Uysal, M. (1995 a). Community attachment, regional identity and resident attitudes towards tourism. In *Proceedings of the 26th Annual Travel*

and Tourism Research Association Conference Proceedings (pp. 424-428). Wheat Ridge, CO: Travel and Tourism Research Association.

Websites

CBS (statline), 2012. "Bevolking; kerncijfers". Beschikbaar op <http://statline.cbs.nl/StatWeb/publication/?DM=SLNL&PA=37296NED&D1=9-13&D2=60&VW=T> (bezocht op 12-6-2012)

CBS (statline), 2012a. "Bevolking: geslacht, leeftijd, burgerlijke staat en regio, 1 januari". Beschikbaar op <http://statline.cbs.nl/StatWeb/publication/?DM=SLNL&PA=03759NED&D1=1-2&D2=129-132&D3=101,202,230,293,767&D4=22&VW=T> (bezocht op 15-6-2012)

CBS (statline), 2012b. "Bevolking, geslacht, leeftijd, burgerlijke staat en regio, 1 januari". Beschikbaar op <http://statline.cbs.nl/StatWeb/publication/?DM=SLNL&PA=03759NED&D1=0&D2=118-128&D3=101,202,230,293,767&D4=22&VW=T> (bezocht op 15-6-2012)

European Geoparks Network (2012a) What is a Geopark. Beschikbaar op: http://www.europeangeoparks.org/?page_id=165 (bezocht op 1-7-2012)

European Geoparks Network (2012b) The EGN Charter. Beschikbaar op: http://www.europeangeoparks.org/?page_id=357 (bezocht op 20-8-2012)

MAXQDA0 (2012) <http://www.maxqda.com/products/what-is-maxqda/what-is-qda-software> [laatst bezocht op: 16-3-2012]

Stichting Geopark de Hondsrug (2012) Verre voorouders. Beschikbaar op: <http://www.geoparkdehondsrug.eu/het-hondsruggebied/verre-voorouders> (bezocht op 1-7-2012)

Bijlage 1 - Enquête

**rijksuniversiteit
groningen**

faculteit ruimtelijke
wetenschappen

Enquête Kenmerken van de Hondsrug

Mijn naam is Jan Jelmer Meijer en ik onderzoek kenmerken van De Hondsrug als afstudeerproject voor mijn studie culturele geografie aan de RuG. Zou u mee willen werken aan het onderzoek? De gegevens worden vertrouwelijk behandeld en alleen voor dit onderzoek gebruikt. Het invullen van de vragenlijst duurt ongeveer 5 minuten. Alvast bedankt!

Jan Jelmer Meijer
j.j.meijer.3@student.rug.nl

Enquête.

1. Wat is uw geslacht? 0 Man 0 Vrouw
2. Wat is uw beroep?
3. Kunt u 3 tot 5 kenmerken noemen die typerend zijn voor het gebied van De Hondsrug?

.....

.....

.....

.....

.....
4. Wat is uw postcode?
5. Hoe lang woont u al op deze plaats?

6. In hoeverre vindt u de volgende kenmerken typerend voor de Hondsrug (op een schaal van 1 – 5, waarbij 1 totaal niet kenmerkend, 5 heel kenmerkend en 3 neutraal is)?

	Niet Kenmerkend			Heel Kenmerkend		Weet Niet
	1	2	3	4	5	6
Naaldbos	1	2	3	4	5	6
Heide	1	2	3	4	5	6
Grafheuvels	1	2	3	4	5	6
Hunebedden	1	2	3	4	5	6
Houtwallen	1	2	3	4	5	6
Kronkelende wegen	1	2	3	4	5	6
Halfopen Landschap	1	2	3	4	5	6
Stuifzand	1	2	3	4	5	6
Meanderende rivier	1	2	3	4	5	6
Karrensporen	1	2	3	4	5	6
Vlak gebied	1	2	3	4	4	6
Lokale veenafzettingen	1	2	3	4	5	6
Dekzand	1	2	3	4	5	6
Zwerfkeien	1	2	3	4	5	6
Heuveltjes	1	2	3	4	5	6
Lintdorp	1	2	3	4	5	6
Loofbos	1	2	3	4	5	6
Es- of Brinkdorp	1	2	3	4	5	6
Keileem	1	2	3	4	5	6
Pingo-ruïnes	1	2	3	4	5	6
Vennetjes	1	2	3	4	5	6
Gebied met hoogteverschillen	1	2	3	4	5	6
Potklei	1	2	3	4	5	6
Stuwwal	1	2	3	4	5	6
Veeteelt	1	2	3	4	5	6
Open Landschap	1	2	3	4	5	6
Kleinschalig grasland	1	2	3	4	5	6
Klei	1	2	3	4	5	6
Akkerbouw	1	2	3	4	5	6
Glooiend Landschap	1	2	3	4	5	6
Rechte Wegen	1	2	3	4	5	6
Brinken	1	2	3	4	5	6

Mist u nog kenmerken?

	Niet Kenmerkend			Heel Kenmerkend		Weet Niet
.....	1	2	3	4	5	6
.....	1	2	3	4	5	6
.....	1	2	3	4	5	6
.....	1	2	3	4	5	6
.....	1	2	3	4	5	6

7. Vindt u dat u in het Hondsruggebied woont 0 Ja 0 Nee

8. Wat is uw leeftijd? jaar

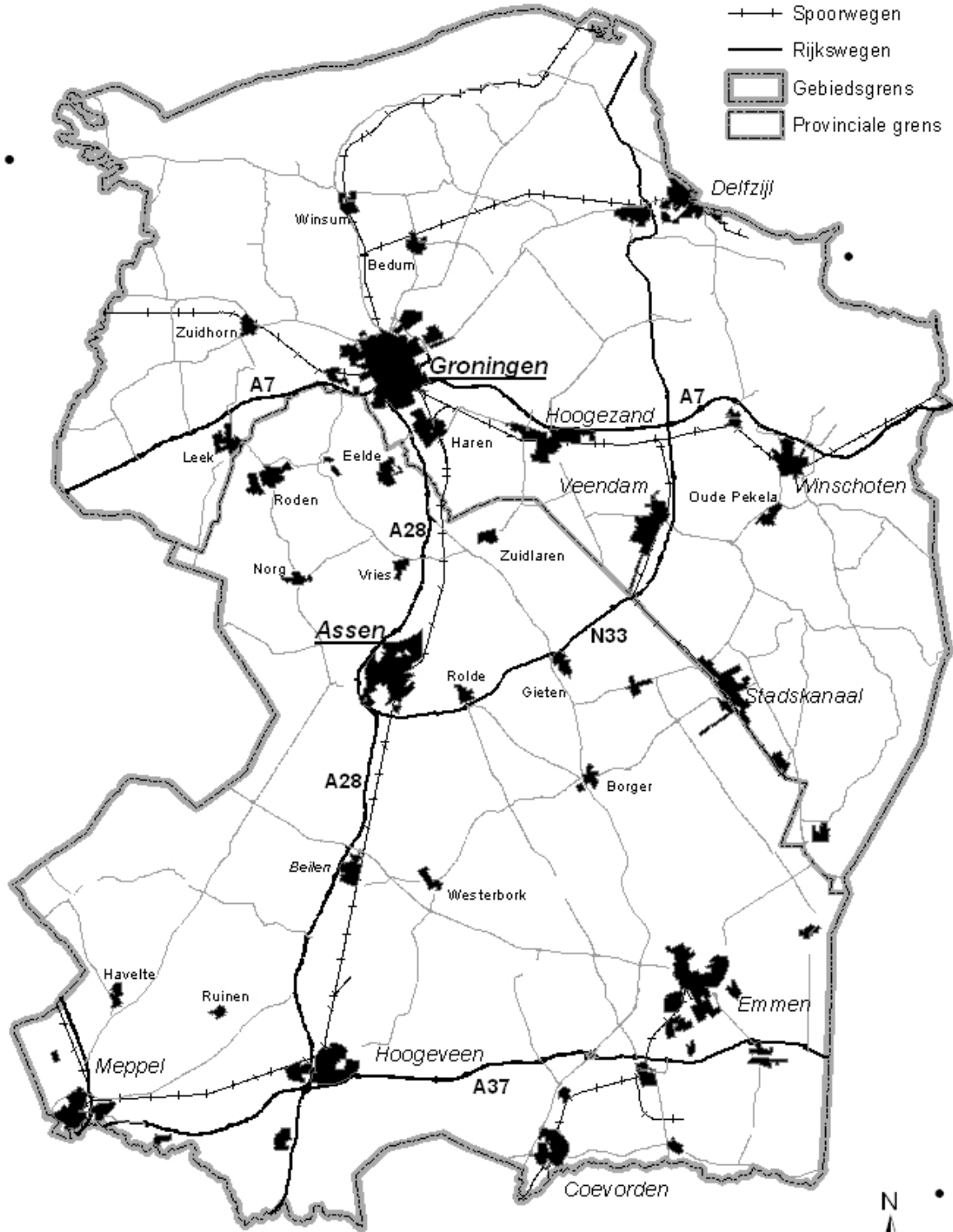
9. Kunt u het Hondsruggebied intekenen op deze kaart?

10. Kent u 'Geopark De Hondsrug'? 0 Ja 0 Nee

Groningen & Drenthe

Legenda

- Georeferentiepunten
- Stedelijk gebied
- Provinciale wegen
- +— Spoorwegen
- Rijkswegen
- ▭ Gebiedsgrens
- ▭ Provinciale grens

0 5 10 20 Kilometer

Bijlage 2 – Free Association: Coderingen en Associaties

Resp.	Associatie	Code	Code
1	Weilanden	Vegetatie	
	Bossen	Vegetatie	
	Beekjes	Water	
2	Landschap	Landschap	
	Historie	Geschiedenis	
	Vakantiegebied	Toerisme	
3	Heuvelachtig	Relief	
	Bossen	Vegetatie	
	Vennetjes	Water	
4	Toerisme	Toerisme	
	Zandgrond	Bodem	
	Afwisseling	Overig	
5	Landschap	Landschap	
	Weilanden	Vegetatie	
	Beekjes	Water	
	Dieren	Dieren	
6	Bos	Vegetatie	
	Prettige woonomgeving	Overig	Pos. Waardeoordeel
	Rust	Rust	
7	Aantrekkelijke omgeving	Pos. Waardeoordeel	
	Rust	Rust	
	Afwisselend	Overig	
	Vriendelijke bevolking	Inwoners	Pos. Waardeoordeel
8	Rustig wonen	Overig	Rust
	Zomers toeristen	Toerisme	
	Veel groen	Vegetatie	
9	Hunebedden	Geschiedenis	
	Bos	Vegetatie	
	Mooie omgeving	Pos. Waardeoordeel	
	Dieren	Dieren	
	Hoog/Laagland	Relief	
10	Bossen	Vegetatie	
	Heide	Vegetatie	
	Rustige woonomgeving	Rust	Overig
11	Landschap	Landschap	
	Hoog en Laag	Relief	
	Mooi aangelegd	Bebouwing	
12	Bos	Vegetatie	
	Centraal	Geografische Positie	
	Veel Landschapgebieden	Landschap	
13	Bossen	Vegetatie	
	Landschap	Landschap	
	Recreatie	Toerisme	
14	Ruimte	Uitzicht	
	Afwisselend Landschap	Overig	Landschap
	Mooie dorpen	Bebouwing	
	Beekjes/riviertjes	Water	
15	Open stukken	Uitzicht	
	Landschap	Landschap	
	Heuvelachtig	Relief	

16	Glooiend	Relief	
	Bosrijk	Vegetatie	
	Gevarieerd	Overig	
17	Landschap	Landschap	
	Mooi	Pos. Waardeoordeel	
	Heuvelachtig	Relief	
	Rust	Rust	
18	Hoog gelegen	Relief	
	Vrijheid	Overig	
	Landschapschoon	Landschap	
19	Prachtige omgeving	Pos. Waardeoordeel	
	Houtwallen	Landschap	
	Hoogteverschillen	Relief	
20	Landschap	Landschap	
	Rust	Rust	
	Ruimte	Uitzicht	
21	Wijdse Landschap	Uitzicht	
	Mooi bosgebied	Vegetatie	Pos. Waardeoordeel
22	Bos	Vegetatie	
	Ruimte	Uitzicht	
	Heide	Vegetatie	
23	Rust	Rust	
	Landschap	Landschap	
	Uitzicht	Uitzicht	
24	Veel bos	Vegetatie	
	Rustig	Rust	
	Fijn Wonen	Overig	Pos. Waardeoordeel
25	Landelijk	Landschap	
	Bosrijk	Vegetatie	
	Ruimte	Uitzicht	
26	Hunebedden	Geschiedenis	
	Oude Boerderijen	Geschiedenis	Bebouwing
	Verandering	Overig	
27	Schelpenpaadjes	Bebouwing	
	Afval langs fietspaden	Overig	
	Fietspaden moeten beter	Neg. Waardeoordeel	Bebouwing
28	Bos	Vegetatie	
	Landschap	Landschap	
	Rust	Rust	
29	Heuvelrug	Relief	
	Landelijk	Landschap	
	Hunze	Water	
30	Heuvelachtig	Relief	
	Weids Uitzicht	Uitzicht	
	Bossen	Vegetatie	
	Weiden	Vegetatie	
	Vee	Dieren	

Resp	Associatie	Code	Code
31	Glooiend Landschap	Relief	
	Hunebedden	Geschiedenis	
	Mooi Landschap	Pos. Waardeoordeel	
32	Heuvelachtig	Relief	
	Heide	Vegetatie	
	Hoog	Relief	
	Bossen	Vegetatie	
33	Hunebedden	Geschiedenis	Landschap
	Stroomdalen	Landschap	
	Toeristische routes	Toerisme	
34	Landschap	Landschap	
	Glooiend	Relief	
35	Heuvelachtig	Relief	
	Bossen	Vegetatie	
	Heide	Vegetatie	
	Hunebedden	Geschiedenis	
36	Mooi	Pos. Waardeoordeel	
	Wandelen	Overig	
	Bos	Vegetatie	
	Heide	Vegetatie	
	Rustig	Rust	
37	Ruimte	Uitzicht	
	Glooiend	Relief	
	Rust	Rust	
38	Wandelgebied	Overig	
	Prachtig	Pos. Waardeoordeel	
	Fietsen	Overig	
	Genoeg faciliteiten	Overig	
39	Heuvels	Relief	
	Bos	Vegetatie	
	Weer	Het Weer	
	Mooi	Pos. Waardeoordeel	
	Rustig	Rust	
40	Stuwingslijst	Geschiedenis	
	Groningen + Drenthe	Geografische Positie	
	Mooi gebied	Pos. Waardeoordeel	
41	Bos	Vegetatie	
	Weiland	Vegetatie	
	Beekjes	Landschap	Landschap
	Rust	Rust	
	Landschap	Landschap	
42	Rust	Rust	
	Ruimte	Uitzicht	
	Mooi	Pos. Waardeoordeel	
	Landschap	Landschap	
43	Heuvelachtig	Relief	
	Beekjes	Landschap	Landschap
	Mooie gebied	Pos. Waardeoordeel	
	Rust	Rust	

44	Heuvels	Relief	
	Keien	Landschap	Geschiedenis
	Hunebedden	Geschiedenis	
	Zandgrond	Bodem	
	Landschapgebied	Landschap	
45	Landschap	Landschap	
	Verscheidenheid	Overig	
	AA-Hunze complex	Landschap	Landschap
	Relief	Relief	
46	Cultuurlandschap	Landschap	
	Rust	Rust	
	Ontspanning	Rust	
	Recreatie	Overig	
47	Landschap	Landschap	
	Relief	Relief	
	Drentse Aa + Hunze	Landschap	Landschap
	Mooi	Pos. Waardeoordeel	
48	Vrije Landschap	Landschap	
	Recreatie	Overig	
	Landbouw	Landschap	Vegetatie
49	Landschap	Landschap	
	Rust	Rust	
	Weinig verkeer	Rust	
50	Heuvelachtig	Relief	
	Landschap	Landschap	
	Mooi	Pos. Waardeoordeel	
	Fauna	Dieren	
	Bankjes	Overig	
51	Hoog	Relief	
	Glooiend	Relief	
	Landschap	Landschap	
52	Oud Landschap	Geschiedenis	
	Prachtige Landschap	Landschap	Pos. Waardeoordeel
	Beschutting	Overig	
	Recreatiemogelijkheden	Overig	
	Fiets + Wandelgebied	Overig	
53	Hoogteverschil	Relief	
	Bos	Vegetatie	
	Groen	Vegetatie	
54	Mooi	Pos. Waardeoordeel	
	Rust	Rust	
	Landschap	Landschap	
	Landelijk	Landschap	
55	Heuvelachtig	Relief	
	Ontzettend Mooi	Pos. Waardeoordeel	
	Schapen	Dieren	
	Heidevelden	Vegetatie	
56	Drentse A.A.	Landschap	Geografische Positie
	Baloërveld	Landschap	Geografische Positie
	Esdorpen	Bebouwing	
57	Hunebedden	Geschiedenis	
	Heuvelig	Relief	
	Recreatie	Toerisme	

Resp	Associatie	Code	Code
58	Rust	Rust	
	Ruimte	Uitzicht	
	Ruimte voor wild	Dieren	
	Zand	Bodem	
	Bos	Vegetatie	
59	Hoogteverschil	Relief	
	Zandgronden	Bodem	
	Vriendelijke mensen	Inwoners	
60	Rust	Rust	
	Mooi Landschap	Landschap	Pos. Waardeoordeel
	Fiets mogelijkheden	Overig	
	Weinig cultuur (ver weg van stad)	Overig	
61	Heuvelig	Relief	
	Landschap	Landschap	
	Hunebedden	Geschiedenis	
	Oudheden	Geschiedenis	
	Mooie dorpen	Bebouwing.	Pos. Waardeoordeel
62	Mooi	Pos. Waardeoordeel	
	Rustig	Rust	
	Gezond	Overig	
	Gevarieerd	Overig	
63	Landschap	Landschap	
	Rust	Rust	
	Kleinschalig	Overig	
	Bossen	Vegetatie	
64	Stil / Rust	Rust	
	Mooie Landschap	Landschap	Pos. Waardeoordeel
	Vriendelijke mensen	Inwoners	
	Niet te dure woningen	Overig	
	Niet overbevolkt	Inwoners	
65	Landschap	Landschap	
	Rust	Rust	
	Stilte	Rust	
	Fijn Wonen	Overig	Pos. Waardeoordeel
	Ruimte	Uitzicht	
66	Divers	Overig	
	Bossen	Vegetatie	
	Rust	Rust	
	Ruimte	Uitzicht	
67	Rust	Rust	
	Heide	Vegetatie	
	Schape	Dieren	
68	Glooiend	Relief	
	Zandgrond	Bodem	
	Weids	Uitzicht	
	Heide	Vegetatie	
69	Verhoging in Landschap	Relief	
	Zandgronden	Bodem	
	Nuchterheid Inwoners	Inwoners	
70	Heuvelig	Relief	
	Bos	Vegetatie	
	Het Weer	Het Weer	

71	Landschap	Landschap	
	Geen files	Rust	
	Gemoedelijkheid	Inwoners	
72	Bos	Vegetatie	
	Heide	Vegetatie	
	Rust	Rust	
	Ruimte	Uitzicht	
73	Speciaal	Overig	
	Landschap	Landschap	
	Drentse Aa	Landschap	Landschap
	Brinkdorpen	Bebouwing.	
	Fietsroutes	Overig	
74	Bosrijk	Vegetatie	
	Historie	Geschiedenis	
	Hunebedden	Geschiedenis	
75	Veel Landschapschoon	Landschap	Pos. Waardeoordeel
	Prachtige fietspaden	Overig	Pos. Waardeoordeel
	Gastvrijheid	Inwoners	
76	Ruimte	Uitzicht	
	Weer	Het Weer	
77	Bos	Vegetatie	
	Heide	Vegetatie	
	Hoogteverschil	Relief	
	Zand - Veen	Bodem	
78	Bossen	Vegetatie	
	Rust	Rust	
	Ruimte	Uitzicht	
	Fijn Wonen	Overig	Pos. Waardeoordeel
79	Rust	Rust	
	File-vrij	Rust	
	Landschapschoon	Landschap	Pos. Waardeoordeel
	ParkLandschap	Landschap	
	Zeer afwisselend	Overig	
	Droog	Het Weer	
80	Heuvelachtig	Relief	
	Heide	Vegetatie	
	Berken	Vegetatie	
81	Pieter-Pad route	Bebouwing.	Toerisme
82	Heuvelachtig	Relief	
	Zandgrond	Bodem	
	Hunebedden	Geschiedenis	
83	Mooi wandelen	Overig	Pos. Waardeoordeel
	Landschap	Landschap	
	Drents	Geografische Positie	
	Hunebedden	Geschiedenis	
	Ijstijd	Geschiedenis	
84	Landschap	Landschap	
	Hunebedden	Geschiedenis	
	Schaapskuddes	Dieren	
85	Zand	Bodem	
	Hoogtverschil	Relief	
86	Heuvelachtig	Relief	
	Landschap	Landschap	
	Het Weer	Het Weer	

87	Rust	Rust	
	Landschap	Landschap	
	Ruimte	Uitzicht	
	Plezierig wonen	Overig	Pos. Waardeoordeel

Resp	Associatie	Code	Code
88	Heuvels	Relief	
	Loofbos	Vegetatie	
	Hunebedden	Geschiedenis	
	Brinkdorpen	Bebouwing	
89	Hoogteverschil	Relief	
	Goede begroeiing	Pos. waardeoordeel	Vegetatie
	Uitnodigend	Inwoners	
90	Actieve Toerisme-branche	Toerisme	
	Gemoedelijke bevolking	Inwoners	Pos. waardeoordeel
	Mooie Landschap	Landschap	Pos. waardeoordeel
91	Rust	Rust	
	Groen	Vegetatie	
92	Groen	Vegetatie	
	Heuvelachtig	Relief	
	Rustgevend	Rust	
	Mooie Landschap	Landschap	
93	Bos	Vegetatie	
	Zandpaden	Bebouwing	
	Hoogteverschil	Relief	
94	Licht glooiend	Relief	
	Bos	Vegetatie	
	Water	Water	
	Ruimte	Uitzicht	
95	Hoger	Relief	
	Mooi Landschap	Landschap	Pos. waardeoordeel
	Bos	Vegetatie	
	Zandpaden	Bebouwing	
96	Landschap	Landschap	
	Mooi	Pos. waardeoordeel	
	Hoogteverschil	Relief	
97	Hoger gelegen	Relief	
	Scheiding drenthe/groningen	Geografische Positie	
	Speciale grondsoort	Bodem	
98	Landschap	Landschap	
	Zandrug	Relief	Bodem
	Dieren	Dieren	
	Vogels	Dieren	
99	Prachtig Landschap	Landschap	Pos. waardeoordeel
	Toeristische trekpleister	Toerisme	
	Veel flora en fauna	Vegetatie	Dieren
	Rustig	Rust	
	Hoogwaardig comfort	Overig	
100	Groen	Landschap	
	Iets Heuvelachtig	Relief	
	Geen intensieve Bebouwing	Overig	
101	Hogerop	Relief	
102			
103	Hunebedden	Geschiedenis	
	Drenste Aa	Water	
	Heide	Vegetatie	
	Bossen	Vegetatie	

		-	
104	Zandgrond	Bodem	
	Hoogteverschil	Relief	
	Groen	Vegetatie	
105	Bosrijk	Vegetatie	
	Verschil in hoogte	Relief	
	Mooie Landschap	Landschap	Pos. waardeoordeel
	Voel me er vaak vrij	Overig	
106	Landschap	Landschap	
	Natuur	Landschap	
107	Heuvelachtig	Relief	
	Groen	Vegetatie	
	Mooie boederijen	Bebouwing.	
	Open plekken	Uitzicht	
	Oude wegen	Bebouwing.	
108	Zandgrond	Bodem	
	Meidoornhagen	Vegetatie	
	Heuvelig	Relief	
	Meanders	Water	
109	Berken	Vegetatie	
	Veel weide	Vegetatie	
	Polder	Overig	
	Eiken	Vegetatie	
	Beuken	Vegetatie	
110	Glooiing	Relief	
	Veengebied	Bodem	
	Kleinschalig Landschap	Overig	
111	Hoogteverschillen	Relief	
	Gevarieerd gebied	Overig	
	Heel oud	Geschiedenis	
	Beekdal	Bodem	
112	Mooie flora	Pos. waardeoordeel	Vegetatie
	Rustig gebied	Rust	
	Weing Toerisme	Toerisme	
113	Bos	Vegetatie	
	Licht heuvelachtig	Relief	
	Water	Water	
114	Hoogteverschil	Relief	
	Bos	Vegetatie	
	Heide	Vegetatie	
115	Gering hoogteverschil	Relief	
	Vegetatie	Vegetatie	
116	Open en Ruim	Uitzicht	
	Rust	Rust	
	Mooi	pos. waardeoordeel	

Resp	Associatie	Code	Code
117	Wegen	Bebouwing	
	Druk	Neg. waardeoordeel	Inwoners
	Mooi	Pos. waardeoordeel	
118	Vergezichten	Uitzicht	
	Hoog	Relief	
	Mooi gebied	Pos. waardeoordeel	
119	Vroege bewoners	Inwoners	Geschiedenis
	Noormannen	Geschiedenis	
	Neanderthalers	Geschiedenis	
120	Open	Uitzicht	
	Mooie luchten	Weer	Pos. Waardeoordeel
	Waait hard	Weer	Pos. Waardeoordeel
	Weinig regen	Weer	
	Aardige mensen	Inwoners	Pos. Waardeoordeel
121	Drenthe	Geografische Positie	
	Zandgebied	Bodem	
	Uitzicht	Uitzicht	
	Recreatief	Toerisme	
122	Glooiing	Relief	
	Koren	Vegetatie	
	Mooi	Toerisme	
	Geweldig	Pos. waardeoordeel	
	Rustig	Rust	
123	Hoogte	Reliéf	
	Landschap	Landschap	
	Dorpjes	Bebouwing	
124	Rug	Relief	
	Campings	Toerisme	
125	Bouwlocatie	Bebouwingironment	
	Rustig	Rust	
	Goed gebied	Pos. waardeoordeel	
	Vernieuwing	Overig	
126	Rustig	Rust	
	Centraal	Geografische Positie	
	Mooie omgeving	Pos. waardeoordeel	
	Alles dichtbij huis	Overig	
127	Druk	Neg. waardeoordeel	Inwoners
	Netjes	Pos. waardeoordeel	
	Dierentuin	Toerisme	
128	Rust	Rust	
	Natuur	Landschap	
129	Hunebedden	Geschiedenis	
	Heide	Vegetatie	
	Vlaktes	Relief	
	Landelijk	Landschap	
	Mooi Uitzicht	Pos. waardeoordeel	Uitzicht
130	Mooi	Pos. waardeoordeel	
	Heuvelachtig	Relief	
	Hunebedden	Geschiedenis	
	Wielerrondes	Overig	
131	Hogerop	Relief	
	Weer is erger	Het Weer	
	Mooi fietsgebied	Pos. waardeoordeel	Landschap

132	Ijstijd, gletsjers	Geschiedenis	
	Hunebedden	Geschiedenis	
	Heuvel	Relief	
	Veengronden	Bodem	
	Bos	Vegetatie	
133	Heide	Vegetatie	
	Veen	Bodem	
	Bos	Vegetatie	
134	Hunebedden	Geschiedenis	
	Ellen & Brammert	Overig	
	Bosrijk	Vegetatie	
135	Mooie omgeving	Pos. waardeoordeel	Landschap
	Fietsen	Overig	
	Schaapskuddes	Dieren	
	Veenmuseum	Toerisme	
	Camping	Toerisme	
136	Glooiing	Relief	
	Bos	Vegetatie	
	Weide	Vegetatie	
137	Verhoging	Relief	
	Toerisme	Toerisme	
	Mooi	Pos. waardeoordeel	
	OnWeer	Weer	
	Goed kijken om te zien	Overig	
138	Mooi	Pos. waardeoordeel	
	Rust	Rust	
	Ruimte	Uitzicht	
139	Heuvel	Relief	
	Dierentuin	Toerisme	
	Rustig	Rust	
140	Hunebedden	Geschiedenis	
	Weersverschillen	Weer	
	Groen	Vegetatie	
	Niet rechttoe rechtaan	Overig	

141	Heuveltjes	Relief	
	Heide	Vegetatie	
	Mooie Landschap	Pos. waardeoordeel	Landschap
	Rust	Rust	
142	Landschap	Landschap	
	Bosrijk	Vegetatie	
	Niveaverschillen	Relief	
	Rust	Rust	
	Uitgestrekt	Uitzicht	
143	Kleine dorpen	Bebouwing	
	Scheiding veen/zand-gebied	Bodem	
144	Scheiding veen/zand-gebied	Bodem	
	Heuvelachtig	Relief	
	Bos	Vegetatie	
	Kleine dorpen	Bebouwing	
	Vakantiegebied	Toerisme	
	Hunebedden	Geschiedenis	
145	Industrie	Overig	
	Mooi	Pos. waardeoordeel	
	Wegen	Bebouwing	
146	Ruimte	Uitzicht	
	Rust	Rust	
	Gemoeddelijk	Inwoners	
	Landschap	Landschap	
147	Glooiend	Relief	
	Bosrijk	Vegetatie	
	Hunebed	Geschiedenis	